

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXX, č. 3 / 2020

Популарна співачка русиньських народних співанок МАРЬКА МАЧОШКОВА, котра ославилася своїм красним животным юбілей. Фотка Антоніна Жіжки.

КУЛТУРА • ЛІТЕРАТУРА • ЯЗЫК • ІСТОРІЯ

Мґр. Александер ЗОЗУЛЯК (зост.)

100 ВЪЗНАМНЫХ Русинів очами сучасників

III. часть

• Публікація зоставителя Александра Зозуляка, котру в тім році приправила на виданя Академія русиньской культуры в Словацькій републиці.

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ, Торонтська універзіта
(Канада)

Все молода Марька Мачошкова...

Марія Мачошкова (Marka Mašořková) народила ся 30. 3. 1940 в Потічках, втогдышній Чехословакії, тепер на території Словакії. Є русиньсков співачков і культурнов діятельков на Словакії.

По скончїню міщанкы в Стропкові М. Мачошкова вступила до втогдышнёго „Піддуклянського українського народного ансамблю“ в Пряшові (тепер ПУЛС), де выше штиридцять років (1956 – 1998) выступала як хорістка і перша солістка. В 1964 році выступала з **Державным орхестром народных інструментів радія м. Бырно і з Орхестром цімбалів Яношка в Празі**. М. Мачошкова є челнов популяризаторков русиньской народной музики і співу нелем в Пряшівській області, але і по цілій втогдышній Чехословакії по Другій світовій войні. Із зачатком 1960-ых років фактічно каждый рік путовала і співала з Піддуклянським українським народным ансамблем або з Орхестром радія м. Бырно в розлічных европських країнах і в Северній Америці. М. Мачошкова была із соловыма концертами в США, де в 1969 році выступила на першім народнім фестивалі в „Лемко-парку“ в місті Монро (Нью Йорк). Голос М. Мачошковой мож чути з многих платень, казет і ЦД. В році 1985 была оцінена названём Заслужена умелкыня Чехословакії.

Марька Мачошкова прославляла Русинів і їх культуру почас свого выше 60-рочного выступованя з русиньскыма народныма співанками на розлічных сценах дома і за границями. Няй іщі ей здравя і голос доволять, жебы нас не єден рочок тішыла своїм прекрасным співом. Гратулуєме Ті, Марько, хоть кус пізніше, ку Твому красному юбілею.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа. Ужгород: „Видавництво В. Падяка“, 2010, с. 454-455, переклад з українського языка, выхабліня літературы, доповніня закончїня: А. З.

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ, Торонто,
проф. Др. Иван ПОП, др. н. Хеб

155 років од смерти визначного будителя Русинів – Александра Духновіча

Александр Духновіч (Александръ Духновичъ, Alexander Duchnovits) ся народив 24. 4. 1803 у Тополи, втогдышнёго Угорьского кралёвства, тепер на території Словакії, умер 29. 3. 1865 у Пряшові, втогдышнёго Угорьского кралёвства, тепер на території Словакії. Быв священником, писателём, історіком, етнографом, публіцистом і видавателём в Пряшівській області і на Підкарпатській Руси. Знамый є як народный будитель карпаторусиньского народа.

А. Духновіч ся народив в родині священника, освіту здобув у гімназії в Ужгороді (1813 – 1821), академії в Кошицях (1821 – 1823) і грекокатолицькій богословській семінарії в Ужгороді (1824 – 1827). По высвячїню за грекокатолицького священника (1827) був назначений до канцеларії Пряшівской грекокатолицькой епархії, але мав конфлікт із конзервативным єпископом

О Б С Я Г

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: Все молода Марька Мачошкова... 1

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ, проф. Др. Иван ПОП, др. н.: 155 років од смерти визначного будителя Русинів – Александра Духновіча 1

Мгр. Петро МЕДВІДЬ, Мгр. Анна КУЗМЯКОВА: Русиньска оброда: 30 років на русиньській ниві 4

Проф. Др. Иван ПОП, др. н.: 250 років од народжїня знамого в минулости науковця-Русина Івана Орлая 7

Мгр. Зденка ЦІТРЯКОВА, ПгД.: Літературный язык карпатських Русинів по році 1989 (3) 8

Prof. PhDr. Marta SOUČKOVÁ, PhD.: К poetike próz Maroša Krajiňaka (2) 11

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, ПгД.: ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2020 ч. 3 13

Мірослава ЛАЦОВА-ГУПЦЕЄВА: АУРА: Кедь задзвонить дзвонець..., Лем то..., Ок, Там на горі, Вертаня ся назад..., Знакы на стромі, Лем тихо ніч не повість:, „Стоп, тіме!“, Ігозан... 13

Миколай КОНЕВАЛ: З русиньского сердца: Мої стишкы: Родна земля, Добрянському, Стариньска вода, Смутна староба, Споминаня на старых людей, Розмышляня о старобі, Перед одходом, Не смуть 14

Штефан СМОЛЕЙ: Запискы обычайного вояка: Регрутська забава 17

Проф. Др. Иван ПОП, др. н.: 45 років од смерти Олены Мандічовой, единой визнамнішой русиньской скульпторкы 22

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: Проф. ПгДр. Юрій Ванько, к. н., ославив 75 років од народжїня 23

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.: Андрей Бродій и „Шпекуланты“: вінець на могылу зоркого наблюдателя національного развиваня підкарпатських Русинів 23

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, ПгД.: Віршы Даньелы Капралёвой з погляду екокріткы 27

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: 125 років од заложїня Пряшівской грекокалицькой семінарії 32

Проф. Др. Иван ПОП, др. н.: 170 років од заложїня Пряшівского літературного общества 32

• Ева Бісова: Александер Духновіч-учитель Русинів, олієвий образ.

Григорієм Тарковічом, який го у 1833 р. послав служити як парохіального священника до оддалених русинських сел Хмелёва (Комлоша) і Біловежа у Пряшівській області. У 1838 р. А. Духновіча перевели до Мукачовської греко-католицької єпархії і наступних п'ять років робив в єпархіальній адміністрації в Ужгороді. По смерті єпископа Г. Тарковіча одношіня з Пряшівскою єпархією ся зліпшили і він був призначений ей каноником (1843), а в наступнім році ся вернув до Пряшова, з яким був звязаний зостаток свого жывота. Ту ся став централнов особноствє русинського народного возроджіня.

Ранні поезії А. Духновіча (оды і інтімна лірика) были писаны по малярськы і суть позначены сентіменталным малярськым романтизмом. Штіл пізніших літературных творів характеризує ся як веце практичний, як естетічныма роздумами, бо ёго літературны роботы мали за ціль, главно возроджіня і освіту населіня в цілім. Мають цінность лем в контексті русинського народного возроджіня. Велику роль у тім одношіню зограла серія ёго школьських учебників, писаных по русинськы: **„Книжниця читальня для начинающих“**, 1847, перевыдана в роках 1850, 1852, 1967, 2003; **„Краткій землепись для молодых Русиновъ“**, 1851, перевыданий у 1967; русіфікована граматика **„Сокращенная грамматика письменнаго рускаго языка“**, 1853, перев. 1967), учебник

педагогікы про учителів (**„Народная педагогія въ пользу училищъ и учителей сельскихъ“**, 1857, перевыд. 1967) і дакілько русиноязычных молитвенників і богослужебных текстів (**„Літургическій катехисъ“**, 1851, 1854; **„Молитвенникъ для русскихъ дѣтей“**, 1854), найпопулярнішим з яких був **„Хлѣб души или набожныя молитвы и пѣсни для восточныя церкви православныхъ хрїстіянъ“** (1851; 9-те вид. 1889; далє десять доповнених і перероблених выдань 1892 – 1937).

У 1850 р. А. Духновіч заложыв Пряшівске літературне общество (**„Литературное заведение пряшевское“**), яке выдало серію книжок, в тім числі першы русинськы каждорочны літературны антології під назвов **„Поздравление Русиновъ“**. Антологія 1851 року містила в собі вірш **„Вручание“**, якого першы рядкы **„Я Русинъ былъ, есмь, и буду“** стали ся народным кредом Русинів. А. Духновічови ся тыж традично приписує текст вірша, який пізніше став народнов гімнов – **„Подкарпатскіи Русины, оставте глубокий сонъ“**, хоць новы научны баданя мають похыбности о ёго авторстві. З ёго научных работ треба назвати історію Пряшівської єпархії, писану по латинськы і опубліковану (посмертно) по російськы (**„Исторія Пряшевской епархіи“**, 1877; перевыд. 1967) і по англійськы (**„The History of the Eparchy of Prjasev“**, 1971), і тыж общу історію карпатських Русинів – **„Истинная История Карпато-Россовъ или Угорскихъ Русиновъ“**, написану в 1853 р. по російськы і опубліковану (посмертно) (1914; перевыд. 1967, 2003) і в перекладі на язык войводиньских Русинів (1981).

А. Духновіч поважовав за свою главну задачу підвишіня освітнєй і культурной уровни русинського народа, што наперед выжадовало кодифікацію літературного языка. Він не выбрав можность створіня літературного языка на основі найрозшыреніших розговорных діалектів, як то зробили ёго сучасници, словацькы народны будителі про свій властный язык. А. Духновіч прияв так званий принцип двох штїлів. „Низким штїлом“, або розговорным языком він писав роботы про шыроке коло простых читателів, включаючи школьскы учебники, патріотічну поезію і пєсы, главно барз популярну пєсу **„Добродѣтель превышаетъ богатство“** (1850, 1921, 1923; переклад до англійського языка 1994). Про научны і „веце серьєзны“ роботы він выберав „высокий штїл“, або славянорусинський язык. Тото змішаня російського, церковнославянського і русинського языка продовжователі А. Духновіча пізніше называли „традичным карпаторусинськым языком“, а опоненты – „язычієм“ (макаронічным жаргоном). А. Духновіч категорічно одрікав поужывати язык, який поужывали українофілы, і поперав самый факт того, же Українці суть окремым народом. Підпоровав контакты з братами „за горами“, які „не чуджі“; але тоты односины мали місце лем із старорусинами і русофілами (Богдан Дідицькый, Яків Головацькый) і з такыма культурныма організаціями у Львові, як „Народный Домъ“, Ставропігійський інштїтут і „Галицько-руська Матиця“. Вшыткы тоты організації поперали ідею, же Українці суть окремый народ. А. Духновіч утримовав тісны контакты з російськыма науковцями (Ізмаїл Срезневський, Михайло Раєвський) і штудовав скушености словацьких народных будителів (Йонаш Заборський, Ян Андращїк, Ян Францісці-Рімавскї, Андрей Радлінскї, Вільям Павліні-Тот).

Як відповідь на політичну кризу в імперії Габсбургів і на-ростання мадяризації на концю 1850-их і зачатку 1860-их років А. Духнович ведно з політичним діятелём Адолфом Добрянським снажили ся споіти патріотичны силы Русинів, створюючи новы культурны організації, як наприклад Общество св. Іоанна Хрестителя в Пряшові (1862) і Общество св. Василя Великого в Ужгороді (1866). Тота намага мала малый успіх, бо патріархална сполочность, переважну часть освіченой еліты якої становило греко-католицьке духовенство, мала все векшу прихылность к угорьскій державі і к ідеї належности до угорьского на-рода.

Часть корешпонденції А. Духновича з галичскыма русофілами была опублікована Михайлом Демком (1927); автобіографія писателя першыраз была выдрукована у 1928 р. У далшых роках много іншых ёго работ было перевыдано в общіх антологіях і зборниках творів. Найважнішым меджі остатніма є штиритомник „Творы“, у редакції Михайла Ричалки і Олены Рудловчак, котрого першы три томы вышли в роках 1967 – 1989. (Позн. ред.: четвертый том вышов у 2019 році в Ужгороді, у Выда-вательстві Гражда, під редакцієв і упорядкованём Івана Ребрика.

Недовго по смерти А. Духновича патріотично на-ладжены русиньскы активісты, множество яких все ся зменшвало, зачали го поважовати за „отця“ і сімбол

русинства. Почас тых самых десяроч перед Першов сві-товов войнов науковці Російской імперії (Константин Кустодієв, Федор Аристов) віділи у А. Духновичови охр-анцю „російской самосвідомости“ у так званій „загранічній Русі“ („загранічна Русь“).

По першій світовій войні – в часі тзв. другого русинь-ского народного возроджіня, што мало місце за чехосло-вацькой влады, А. Духновичови было присвячено мно-го книг і статей. Памятники Духнова были одкрыты в Севлюші (1925), Колочаві (1930), Хусті (1932), Пряшові (1933), Полянї при Сваляві (1991) і в ёго роднім селі То-поля (1965). Ёго меном было назване єдно з найважн-ішых культурных обществ на Підкарпатю – Общество А. Духновича. Ёго мено было тыж сімболом народной єд-ности меджі русиньскыма емігрантами у Северній Аме-риці; памятник му збудовали і в місті Клівленд, штат Огає (1952), 1970-ых роках русиньска організація в То-ронті была переменована на Общество карпаторуських Канадців А. Духновича.

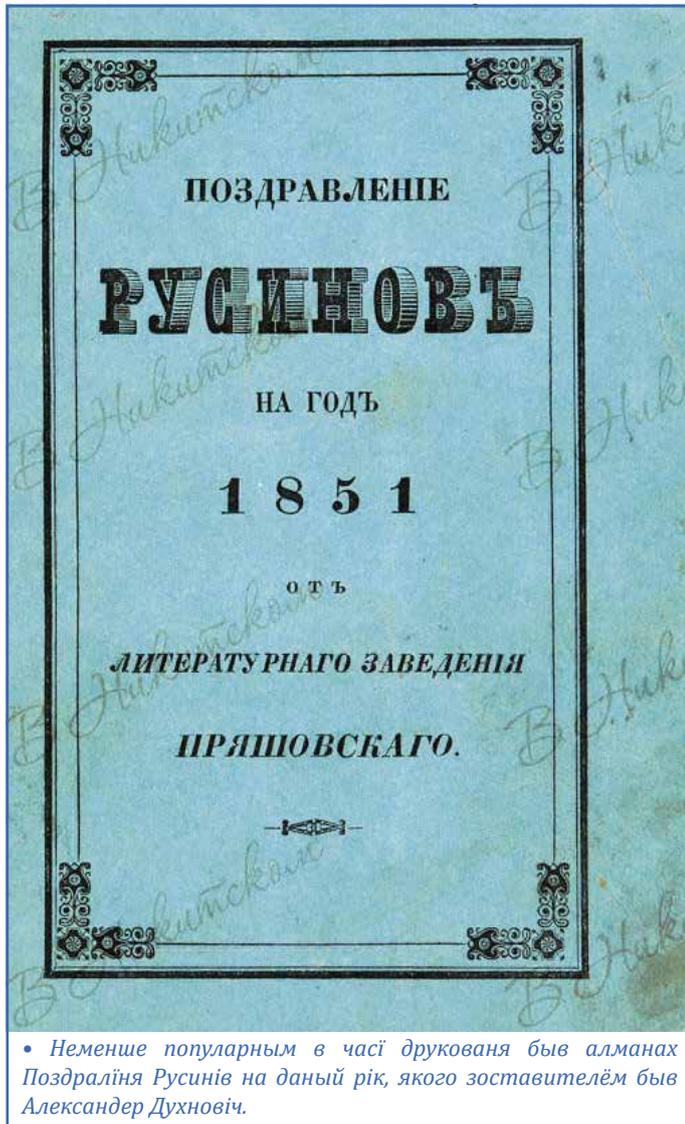
Почас штирєх десяроч по Другій світовій войні нау-ковцям-марксістам было доволено презентовати роль А. Духновича як „прогресівного“ народного будителя. Ёго карьера грекокатолицького священника ся не споминала, таксамо як негати́вне одношіня до українофілства. На одплату літературознателі як в СССР (Василь Микитась, Олекса Мишанич), так і в Чехословакії (Юрій Бача, Олена Рудловчак, Михайло Ричалка) перетворили А. Духновича на „українського письменника“ і „національного буди-теля закарпатських українців“. Тот погляд тримають і українофілы посткомуністичной doby.

По революції 1989 р. ся А. Духнович став сімболом тзв. третєго русиньского народного возроджіня нелем в Пряшівскій области і Підкарпатській Русі, але і на Лем-ковині, в Мадярьску і бывшій Югославії. У Пряшові про-фесіональний український театр был переименований на Театер Александра Духновича (позн. ред.: і став ся ру-синьскым у 1990 р.), в Ужгороді ся обновило Общество А. Духновича (1994), заказане почас комуністичного режіму, была одкрыта скульптура будителя (1997), а тыж канадь-ским меценашом русиньского походжіня Штефаном Че-пом была заснована Премія А. Духновича за русиньску літературу і Премія А. Духновича за вызначне діло про русиньский народ (1997).

ЛІТЕРАТУРА

1. Александр Духнович (1803 – 1865): бібліографічний покаж-чик (Ужгород, 1996);
2. Федор Ф. Аристовъ, „Александръ Васильевичъ“, In: ёго Кар-пато-русскіе писатели, т. I (Москва, 1916; перевид. Trumbull, Сопп., 1977), s. 49-61 – 3-те доп. вид. (Ужгород, 1929);
3. Кирило Студинський „Александр Духнович і Галичина“, Науковий зборник Товариства „Просвѣта“, III (Ужгород, 1924), с. 28-94;
4. Александръ В. Поповъ, Александръ Василевичъ Духновичъ: критико біографическій очеркъ (Мукачево, 1929);
5. Николай А. Бескидъ, А. В. Духновичъ и его поэзія (Ужгород, 1930);
6. Николай А. Бескид, Духновичи (Homestead, Pa., 1934);
7. Василь Л. Микитась, О. В. Духнович (Ужгород, 1959);
8. Михайло Ричалка, О. В. Духнович: педагог і освітній діяч (Пряшів, 1959);
9. Юрій Бача, Літературний рух на Закарпатті середини XIX

- століття (Братислава – Пряшів, 1961);
10. Федір І. Науменко, *Основи педагогіки О. Духновича* (Львів, 1964);
  11. *Літературна і педагогічна спадщина О. Духновича* (Ужгород, 1965);
  12. Михайло Ричалка, ред., *Олександр Духнович: збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня смерті* (Пряшів, 1965);
  13. Олена Рудловчак, „Пряшівська літературна спілка Духновича і літературні проблеми“, In: *Дукля*, XIII, 1, 2, 3, 4 (Пряшів, 1965), с. 88-93, 56-68, 79-88 і 76-87;
  14. Олексій В. Машталер, *Педагогічна і освітня діяльність О. В. Духновича* (Київ, 1966);
  15. Олена Рудловчак, „Олександр Духнович: життя і діяльність“, in *Олександр Духнович, Твори*, т. I (Братислава – Пряшів, 1968), с. 15-168;
  16. *Александр Духнович и русинске нитане /Studia Ruthenica*, т. II (Нови Сад, 1990 – 1991);
  17. Elaine Rusinko, „Aleksander Dukhnovych and the Origin of Modern Drama in Subcarpathian Rus“ In: *Aleksander Dukhnovych, Virtue is More Important than Riches* (New York, 1994), pp. xi-xii;
  18. Elaine Rusinko, „The National Awakening in Subcarpathian Rus: Aleksander Duchnovyč’s Reconfiguration of Cultural Identity“, *Canadian Slavonic Papers*, XLI, 1 (Edmonton, 1999) pp. 1-18;
  19. Дмитро Д. Данилюк, ред., *О. Духнович: з наукової спадщини будителя* (Ужгород, 2003);
  20. *Олександр Духнович – визначний педагог, мислитель і громадсько-політичний діяч Закарпаття* (Ужгород, 2003).

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа. Ужгород: „Видавництво В. Падяка“, 2010, с. 204-207, переклад з українського языка: А. З.

Мгр. Петро МЕДВІДЬ і Мгр. Анна КУЗМЯКОВА, Русиньска оброда на Словеньску

Русиньска оброда: 30 років на русиньській ниві

В році 2020 собі Русини на Словакії припоминають визначний юбілей. Якраз перед тридцятьма роками в малім пригранічнім містечку Меджілабірці виникла перша пореволючна організація Русинів у втогдышній Чехословакії – Русиньска оброда. Перша пореволючна організація народа, котрый 40 років офіціално не єствовав.

Выникнута той організації не пришло лем так, само од себе. Процес, котрый вів до заснованя організації, яка є доднесь наймасовішов в рамках русиньского руху на Словакії, зачав уж в році 1989 і мож бы было повісти, же зачав „прозаічно“, выставков о Енді Варголови.

Револучный рік

Треба припомянути, же в новембрі 1989-го року був про русиньску меншыну визначным vznik Обчаньского форуму (ОФ) в Меджілабірцях. Імпулз тому дав

Михал Бицко, пізніший основатель Музея модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях.

Бицко стояты воды русинства розрушав уж дакілько місяців перед револуціев, кедь як педагог Основной умелецькой школы в Меджілабірцях зробив выставку о Енді Варголови, на котрій мав пожычени материалы од родини Завацькой із Миковой і родини Противняковой з Выдрани. На выставці нараз было чути, же тема русинства все в людех жыє, лем чекать на свій добрый час.

Тот час на себе не зохабив довго чекати. По днесь вже

• Без Михала Бицька з Меджілаборець ці бы была створена Русинська оброда? Фотка з часів заснованя Русинської оброды.

історичных револючных удалостях в Празі в новембрії на апеляції Бицька, но і далшых активістів як Петро Фецура, Осиф Грамата ці Любомір Оначіла, і в тім русиньскім містечку в револючных днях выникать ОФ (Обчанський форум), котрый пізніше змінить назву на Верейность проти насилства (ВПН). Но як до ВПН в Меджілабірцях зачинають приходити далшы прорусиньскы орьєнтованы люде, координачный выбор пропонує, жебы лабірській ініціатіві дати назву – Русинська оброда (РО).

Мало то підкреслити факт, же Русины в тых револючных часах мають окрема заміру здобыти комуністами утискованы обчаньскы права і свій властный ціль – **здобыти свої народностны права**. Пропозиція ся прияла.

Установлююча громада

Русинська оброда (назва Русинська оброда на Словеньску ся зачала хосновати аж по розділню Чехословакії) выникла установлюючов громадыв 25-го марца 1990-го року. На громадї взяло участь 103 представителів многих русиньскых ініціативных груп з окресів Бардеєв, Братіслава, Гуменне, Меджілабірці, Пряшів, Прага і Свідник.

Як пише Анна Кузмякова у книжці **Наша двадцять-річна путь**, треба одкрыто повісти, же найвекшу заслугу на взнику Русинської оброды мали Русины з Меджілаборець, што потверджують і слова основаючого активісты русиньского руху Михала Бицька, котрый повів: „То, же маме Русиньску оброду (уж яка днесь є, така є) дякуйте Лабірчанам з бывшой ВПН... бо до сейму основали Русиньску оброду лем Лабірчане...“. На установлюючій громадї (до того часу в подобі руху) був

за председу Русиньской оброды зволений **Михал Турок-Гетеш**.

Марцова громада прияла Проголошіня, в котрім, окрема іншого, были становлены такы цілі як: **узаконїня окремой русиньской народности, узаконїня назвы русиньскых народных школ, жебы ся в русиньскых церьквах служыли літургії в церьковно-славянськым языку і апостолы, евангеліє і проповіді были в русиньскім языку, жебы были змінены назвы культурных інштитуцій – Україньского народного театра на Театер Александра Духновіча в Пряшові і Музея української культуры у Свіднику на Музей русиньской культуры. Тыж жадали, жебы ся зрушыли назвы главных органів, котры были выдумков тоталітної ідеології.**

Русиньска оброда дала згоду із вступом до Унії народностных меншын Чехословакії а потім до Паневропской унії народностных меншын.

Од громады по першый сейм

Вызначным кроком в активітах новой формуемой ся організації было выдання нултого чісла часопису Русин, векшынов в русиньскім языку з великов помочов Сполочности Енді Варгола. Редакція акцентовала на вопросы русиньской народности, русиньского списовного языка, хрїстіаньскы темы, темы жывота і творчости представителя поп-арту **Енді Варгола** і были надрукованы Становы Сполочности Енді Варгола. Тексты были

• Найдовше і в найтяжшых роках председом Русиньской оброды (пізніше Русиньской оброды на Словеньску) був Василь Турок-Гетеш із Пряшова. Фотка А. З. із часів председованя В. Турка.

• На одній з будов інтернату Дружба в Братіславі, де 27. януара 1995 была выголошена кодифікація русиньского літературного языка на Словакії, была открыта памятна табла. Кодифікацію русиньского языка мож поважовати за най-вызначніше діло про Русинів.

написаны в русиньскім языку (дві послідні темы были оброблены по словацькы).

Вже на першій громаді ся вказало, же русиньскый рух здобывать цілоштатный розмір, зачинать здружувати далшы ініціативны группы і жадало ся вытворити компактну організацію, кедьже іщі все то був нерегістрований рух, з пожадованыма структурами, вытворити організацію, котру бы мож было легіслативно зареґистровати у компетентных штатных органах.

Дня 12-го авґуста 1990-го року засідав приправный координачный выбор Русиньской оброды. Тот схвалив Становы Русиньской оброды, котры выпрацовав **Михал Бицко і Александер Франко. Становы были зареґистрованы на Міністерстві внутрішніх діл Словацькой републікы 1-го октобра 1990-го року.** Тым ся завершыло приготовління на офіціалну штатну легалізацію першой організації, котра соединяла Русинів на теріторії втогдышней Чехословакії, міг ся зробити першый сейм.

Точно рік по революції, **17-го новембра 1990-го року, одбыв ся першый сейм РО, по котрім собі до кресла председа сів і скоро на десять років із перервов у нім вытримав Василь Турок-Гетеш.** Сейм вів **Владимір Цепко.** Русинька оброда ся стала четвертов офіціалнов русиньсков організаціев на світі по америцькій *Rusyn Association*, польській організації *Стоваришыня Лемків* і підкарпатській організації *Общество карпатських русинов.*

30 років на русиньській ниві

За 30 років ествованя РО ся у функції председа, окрем **Василя Турка-Гетеша**, вычеряли **Миколай Ляш, Ярослав Сисак, Александер Франко, Штефан Ладжіньскый, Анна Кузмякова, Владимир Противняк, Мілан Нягончак.** Сучасным председом є **Мартін Караш.**

Од 1990-го року выникло на Словакії множество

організацій, котры ся веце або менше залучили до русиньского руху. Но треба одкрыто повісти, же якраз Русиньска оброда стояла за тым найосновнішым, што Русинам на Словакії принесло таку позицію, яку днесь мають.

Были то люде з РО, котры на самім зачатку мусили порядні забоєвати за права Русинів, кедь їм в опозиції стояли тверды проукраїнскы круги, довгы roky підпорованы комуністичныма владами. Были то люде з РО, котры досягли, же днесь у Пряшові маме Театер Александра Духновіча, котрый грать по русиньскы, же маме кодифікований русиньскый літературный язык, же русиністика є і в рамках високошкольских штудій на Пряшівській універзіті. То люде з Русиньской оброды, ей першый председа, засновав реґулярну періодічну пресу Русинів на Словакії, кедь коло оброды была заснована редакція Русин і Народны новинкы, котру під свої крыла в просторах театру взяв **Василь Турок-Гетеш.**

Была то Русиньска оброда, котра стала основою членом Світового конґресу Русинів, перше засіданя якого проходило таксамо в Меджілабірцях, в марці 1991-го року, на чело котрого таксамо собі делегаты членських держав выбрали драматурґа Театра Александра Духновіча і председу РО **Василя Турка-Гетеша.** Были то вызначны особыности з РО, котрым ся подарило, же уж в році 1991 люде ся могли і зачали голосити ку своїй русиньській народности, свому материньскому языку і нашы чісла дотеперь у списованю жытелів все, **вдяка Богу, росли.**

Покля бы сьме то мали обягнути в єднім речіню, пак треба повісти, же якраз выникнутя Русиньской оброды у 1990-ім році вытворило условия про воскресіня народа, котрый 40 років офіціално не міг ествовати.

Самособов, так як в кожій комуніті, в кожій організації, і в Русиньській оброді были ліпшы, а і гіршы турбулентнішы часы, но наперек вшыткому мать тота організація незаступителне місце нелем в рамках руху Русинів на Словакії, але і в меджінароднім контексті.

Лем пару слов і тихе споминаня

Наконець вже лем пару слов. В році 2020 собі припоминаме 80 років од народжіня Василя Турка-Гетеша і 15 років од ёго смерти. Думаеме, же нихта не може похыбовати, же то найвызначніша особность періоду третёго народного оброджіня Русинів.

Русиньска оброда, і цілый русиньскый рух є ту і вдяка нёму. Без такого боєвника, яким був Василь Турок-Гетеш, бы бой за наше возроджіня, за нашу днешню позицію був, якбач, омного тяжшый. **О то, же ту днесь сьме ся, самособов, причінили і далшы люде, а никого бы сьме з того списку не хотіли выхабити. Вшыткы заслужать нашу вдяку і нашу велику почливість. Но з нагоды рочниць народжіня і смерти будителя модерных часів Василя Турка-Гетеша, присвятьме му холем тихе споминаня. Днесь сьме ту як повноправны Русины і вдяка нёму.**

250 років од народжіння знамого в минулости науковця-Русина Івана Орлая

Іван Орлай (Іван Семенович Орлай) народжений у 1770 р. в Хусті, втогдышнёго Угорського кралёвства, тепер на території України, умер 17. 2. 1829 в Одесі, втогдышнёй Російской імперії, тепер на території України. Быв доктором медицины, науковцем, педагогом, освітнім адміністратором карпаторусиньского походжіння в Російській імперії. Меджі науковцями не є єднозначность односно датуму народжіння І. Орлая: дакотры приписують 1770 р. і місто Хуст, іншы – 1771 р. і с. Палагы, што ся спює із с. Велика Паладя або з Паладь-Комарівцями, які суть у розлічных частях Підкарпатської Руси.

Учів ся І. Орлай в гімназіях в містах Ужгород, Карей (Nagyvárad), академії в Орадеї (Великім Варадині), на Львівській універзиті і на теологічній факулті Пештської універзиты. У 1789 р. ся став членом монаського чину піарістів у Карей на выході Угорського кралёвства (теперішня Румунія). Не подарило ся му найти місце учителя фізікы і математикы на Пештській універзиті, і так емігровав до Російской імперії (1791).

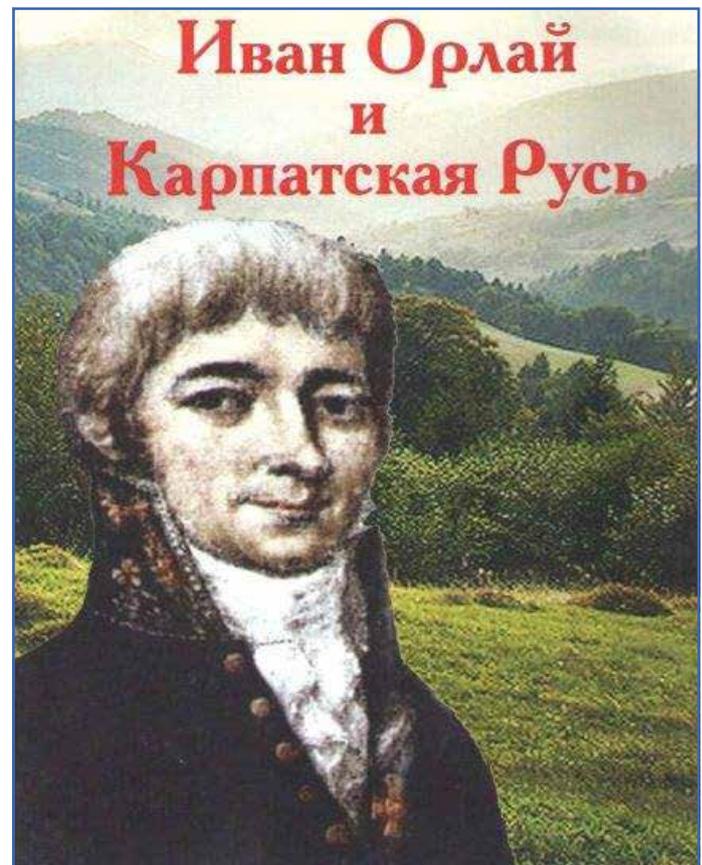
Ту І. Орлай разно змінив карьеру, штудуючі у Санкт-Петербурзькій академії медицины і хірургії (доктор медицины, 1793), і швидко ріс професійно, кедь ся став главным хірургом і главным доктором імператорського двора. Кедь на поч. 19. ст. Росія зробила реформи в освітній сфері і отворила дакілько новых універзит, І. Орлай дав пропозицію царському уряду – позвати дакілько „карпаторуських професорів“ з Габсбургской імперії („*Записка гоф-хирурга Орлая о некоторых карпато-русских профессорах*“, 1803). У результаті, науковці карпаторусиньского походжіння (Петро Лодій, Василь Кукольник і Михаїл Балудяньский) были позваны на челны позиції в освітніх інституціях царської Росії. У далшых роках карьера І. Орлая ся значно розвивала: научный ведучій Медициньско-хірургічної академії в Санкт-Петербурзі (1808 – 1817), директор гімназії высших наук ґрофа Безбородька в Нижині (1821 – 1829) і Рішельєвского ліцея в Одесі (1826 – 1829). Він приспів ід славянизації посліднёй інституції, позываючі до ній професорів з розлічных славянських земель, у тім числі і карпатських Русинів.

І. Орлай був всесторонно школованим чоловіком, представителём світогляду романтизму, який ся характеризовав інтересом о історічне минуле. Він тыж приділяв позорность історічній проблематіці „южнозападной Руси“, яка подля думкы науковця, заберать величезну територію – од р. Вісла і западных Карпат аж до Чорного моря, іншыма словами як руськы (Волинь, Галіція, Підкарпатська Русь), так і неруськы (Трансільванія, Молдавія, Валасько) землі. Себе І. Орлай поважовав за „вірного Русина і вірного сына родной землі“, хоць про нёго слово „Русин“ несло в собі натяк на тісны односины з російським народом. Він поважовав за свою задачу інформовати научну громаду Російской імперії о історії Карпатської Руси. Як член Общества російской історії і старожытностей він написав лекції о своїй родній землі („*История о Карпато-Россах*“, 1804; „*О Юго-Западной Руси*“, 1824) і дав пропозицію на створіня шпеціального

історічного общества про штудії „южной Руси“, яке бы ся занимало тыж територієв Карпатської Руси. Підпоруючі тісны контакты з найвызнамнішыма науковцями Російской імперії (Николаём М. Карамзіном, Петром Кеппенем, Зоряном Ходаковским-Доленгом), І. Орлай ся тыж интересовав о проблематіку славяно-мадярських односин, підкреслюючі главно факт, же Русины першы раз пришли до Карпат ведно з мадярськыма племенами на концю 9. ст. Він поважовав вшыткых выходных Славянів (в тім числі і карпатських Русинів) за часть общеруського народа.

Література: Тамара Байцура, *Іван Семенович Орлай: жизнь и деятельность* (Братислава – Пряшів, 1977).

Здрой: „*Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*“ *зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 561-562, переклад з українського языка: А. З.*

• Публікація П. В. Тулаева „Іван Орлай и Карпатская Русь“, на обалці котрой є портрет Івана Орлая.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЯЗЫК КАРПАТЬСЬКИХ РУСИНІВ ПО РОЦІ 1989 (3)

(Продовжіння з попереднього числа: Імплементация резолюцій і заключінь язиковых конгресів у практиці.)

До Резолюції III. конгресу была наформулована і задача підвищити уровень навчання русинського язика і розширити кількість клас, респ. школ з навчанєм русинського язика, а то посередництвом мотивації як школярів і учителів, так і родичів. Вывживати притім треба вшыткы доступны медії, средства і методы – масмедії, спеціалізованы интернетовы сторінкы, олімпіады з русинського язика, прямый контакт з родичами, але таксамо помагати учителям з методичными матеріалами посередництвом ествующой пресы, респ. створінем педагогічного часопису інтеррегіонального характеру.

Од III. конгресу минуло 12 років, але высшеуведженный пункт Резолюції ся не подарило сповнити: не vznikнув ани часопис про педагогів, ани спеціалізована интернетова сторінка, не были зреалізованы конференції педагогів, на котрых бы собі могли выміняти скушенности з педагогічного процесу навчання русинського язика. Думаеме собі, же інтерес¹ о навчання русинського язика є, і доконця має потенціал росту, а то вдяка проектам дакотрых русинських організацій і конкретным людем. За недостаток поважуеме довгодобу абсенцію конштруктивних рішінь з боку штату. Даякый прогрес у сфері русинського школства на Словакії ся чекав по парламентных вольбах році 2016, коли нова коалічна влада Словацькой републікы до свого програмового выголошіня зафіксувала параграф о потребі розвоя русинського школства. Выходячі з него, ся влада завязала выпрацювати *Концепцію розвитку навчання русинського язика і культури в матерських школах, основных школах і середніх школах.*²

На основі того Міністерство школства, науки, баданя і шпорту Словацькой републікы ініціовало в році 2016 сформованя робочой групы, членами котрой ся стали робітниця Інституту русинського язика і культури Пряшівської універзیتی в Пряшові, русинскы педагогове і активісты, але тыж представителі одбору школства Пряшівского самосправного краю.³ На стрічах робочой групы ся аналізували основны проблемы в процесі розвоя школства Русинів на Словакії од матерських аж по середні школы, але тыж ся сондовав інтерес о навчання русинського язика в Пряшові, обговоревали ся способы, якыма бы мож было русинський язик завести до навчалного процесу якнайбівшой кількості школ. Робота над концепціев была закончена в році 2017 і маєме надію, же в далшых роках ся зачне реалізувати і принесе конкретны резултаты до розвоя русинського школства. Бо єдина розшырена форма навчання – проект Вечерні школы русинського літературного язика про діти і дорослых – поставлена на рочных проектах

підпореных з грантовой сістемы Уряду влады СР, програму Култура народностных меншын, од року 2018 підпорена з Фонду на підпору културы народностных меншын, не може супловати невыповнены обовязкы штату в одношіню к народностному школству Русинів.

III. конгрес дале ідентіфіковав сполочны проблемы про вшыткы варіанты русинського язика. Єдным з них є проблема транслітерації азбуки до латинікы, но таксамо вопрос хоснованя латинікы намісто азбуки. К вирішіню проблемы транслітерації русинського тексту до латинікы не дішло ани в рамках конгресу, ани по нїм. Доднесь транслітерація проходить переважно в залежности од автора самого, к якому моделу ся прихылить. Лем авторы словацького варіанту русинського язика створили транслітерацію русинських букв до русинської латинської графічної сістемы, котру предкладали як можность єднотной транслітерації про вшыткых Русинів.⁴ Днесь на основі той транслітерачной сістемы є уже створений і онлайн транслітерачный програм, котрый переводить тексты як до латинікы, так до азбуки.⁵

Далшый вопрос, якый на язиковім конгресі зазвучав, ся дотулять перебераня слов із інших язиків. Каждый русинський варіант ся находить під міцным впливом маєрїтного язика державы, з котрым Русины приходять до каждоденного контакту, зато їх лексіка рефлектує дану сітуацію.

З даной тематічной секції были до Резолюції включены задачи, жебы до далшого конгресу ся подарило кодифікувати літературный язик на Закарпатю. Днесь мож конштатовати, же конкретны крокы были зроблены, а на далшїм, IV. конгресі были і презентованы. Але ці досправды тот предложеный варіант стане ся про Русинів на Україні літературным язиком, укаже аж час. Выходячі з Резолюції III. конгресу, мали бы ся кодифікованы варіанты русинського язика дале розвивати на принципі лексічной поліваріантности із захованєм шпеціфічных знаків карпатських русинських діалектів.

Єдноз із вызначных тем третєго конгресу, офіціально назад настоленов по нецілых 15-єх роках, была і проблематіка створіня цілорусинської язикової нормы. До жывота єй навернули практичны потреби – в формі сполочных русинських, переважно научных проектів, які выжадують мати єдину русинську правописну норму. В рамках темы прозвучали практичны пропозиції на зближованя варіантів русинського язика в ровині графемікы, ортографії, фонологічной сістемы і морфологічной ровины язика. Презентовали ся проблемы жываня розділной лінгвістічной термінології, наперек тому, же словник лінгвістічных термінів⁶ з року 1994 був выслідком консензу тогдышньої інтеррегіональной лінгвістічной комісії.

У звязи з тым прозвучало дакілько конкретных про-

позицій на зближення варіантів. Василь Ябур ся заміряв на зближення графеміки і ортографії. Якраз графеміка є з ёго погляду основным і найлегшим кроком к створіню єднотного языка про вшыткых Русинів. Подля нёго, легко мож зреалізувати уніфікацію в одборній термінології (граматичній, літературній, методичній і т. п.). Запропонував два способы рішання вопросу єднотной графемічної системи: 1. выпущіня буквы Ё із словацького і закарпатського варіанту языка І. Керчі, доповніня закарпатського варіанту І. Керчі розділовым твердым знаком а лемківського варіанту йотованов букв І; у выслідку мав бы алфавіт тых трёх варіантів 35 еднакых букв; 2. доповнити лемківський варіанты о дві йотованы буквы І, Ё, а другы варіанты бы ся в тім припадї не мусили мініти. У выслідку бы алфавіт мав 36 еднакых букв.⁷

Польскы авторы лемківской граматіки Генрик Фонтанський ведно з Мирославов Хомяк представили свої рекомендації к з'єдночіню лінгвістичной термінології. Як єден можный консензус відять з'єдночіня термінів, які ся не дуже од себе одрізняють, ходем на уровни ортографії, а при термінах, котры ся в окремых варіантах вживають в цалком інших подобах, зістати при завживаных формах. Но притім пропонують при творіню граматік і научных лінгвістичных работ вживати термінологію інтернаціоналну (латиньского походжіня).⁸

Дале в рамках даной секції были предложены і пропозиції методично-дідактичної термінології – пропозиція в лемківскім варіанті русиньского языка (Хомяк⁹) і пропозиція в словацькім варіанті русиньского языка (Сухый¹⁰).

Конкретніше ся к темі і проблемам формования цілорусиньской нормы высловила Анна Плішкова, котра на основі тексту книжки автора Павла Роберта Маґочія *Народ нивыдыкы: ілюстрована історія карпатських Русинів*, переложеного до русиньского языка в основі підкарпатського варіанту, означованого за першу пробу єднотной нормы, аналізувала основны лінгвістичны проблемы, з якими ся стрітила при читаню переложеного тексту до квазі уніфікованой формы русиньского языка.¹¹ На уведжених прикладах доста ясно представила велику варіантность, неясность і недослідность як у вживаній лексіці вообще, так у фонологічній, морфологічній і словотворній ровині языка окреме.

З даной секції третій конгрес русиньского языка до Резолюції включив задачу: створити єднотный алфавіт і принціпы правопису, главно мен, призви́ск, властных і географічных назв. А першым практичным кроком в створіню койне має быти створіня сполочной научной термінології і сполочной графемічної системи.

Не менше важнов была тема актуальных проблемів русиньских кодификованых варіантів. У даній секції реферуючі з окремых країн у переважній мірі коментовали главно неакцептацію ці неправилне вживаня языка в масмедіях, котры своїм шыроким досягом на носителів языка вносить нестабільту і неясность про реципіентів. Зато, выходячі з даного ставу, была до Резолюції включена задача старати ся в конкретных функціональных сферах дотримувати прияты правила ортографії і ортоепії а з тым цілём організувати языковы консултанції русиньских лінгвістів з робітниками окремых сфер,

хоснуючих літературный русиньский язык в писомній і устній формі. У выслідках ся уровень языка до днешніх часів зліпшыла, но од нормативной подобы має іщі далеко. Доднесь редакції народностного высыланя не мають языкового редактора, котрый бы дозерав на уровень языкового прояву редакторів. З тотожнов проблемов ся стрічаєме і в театрі, і в далшых медіях, де язык ся передеає устнов формов. Ліпше на тім суть друкованы медії, котры уже языкового редактора мають і тексты выходять ходем єднотно. Што ся дотулять языка медій в Польщі, то і друкований часопис *Besida*, і веб-сайт ЛЕМ.фм має своїх языковых редакторів, котры контролюють дотримованя языковой нормы публікованых текстів.

Великов задачов, котра бы помогла зліпшити языковы компетенції редакторів, герців і інших активных хоснователів языка, бы было выдана синонімічных і перекладовых словників в окремых варіантах русиньского языка про розлічны сферы вживаня. Дотеперь в сучаснім русиньскім языку був выданный лем малый синонімічний словник автора Д. Попа.¹² Перекладовы словники, так як уже сьме споминали, вышли на Україні, в Польщі і Словакії.¹³ В періоді по III. языковім конгресі був на Словакії опублікований іщі єден одборный термінологічний словник¹⁴, котрый був приправлений з ініціативы Уряду влады СР.

Вшыткы уведжены проблемы суть серьезны і не обходять ани єден русиньский варіант. Зато їх рішаня выжадує систематичный і координований одборный приступ. З тым цілём третій конгрес обновив роботу інтеррегіональной языковой комісії зложеною з лінгвістів европских і америцькых універзіт, задачов якою є приправити пропозиції на рішаня становлених проблемів.¹⁵

Задачов першой тематичной секції, зафіксованов у Резолюції, є зміцнёвати статус русиньского літературного языка в домашніх і меджінародных кругах лінгвістів. Дана секція ся занимала статусом русиньского языка в шыршім контексті. Як першый на ній выступив професор Павел Роберт Маґочій, котрый настоллив дакотры найосновнішы вопросы на рішаня. Першов ёго пропозиціёв было дефінітивно вирішыти вопрос єднотного алфавіту. Другов пропозиціёв было вирішыти проблемы транслітерації до латинікы, што є важным проблемом у процесі интернетовой комунікації, яка у переважній части світа є поставлена на латиніці. Тым, же дакотры языки, точніше їх алфавіты мають доповнюючі діакритичны знаки, вживають ся в комунікації меджі Русинами розлічны формы запису латиньскыма буквами. Наслідіком того в „русиньскоязычній интернетовій комунікації на латиньскій абецедї панує анархія і хаос“.¹⁶ Маґочій ту видить велику потребу з'єдночіня транслітерації. Далє настоллив вопрос, хто ся має постарати, жебы ся русиньский язык дістав до списку языків світа „Ethnologue“ і до списку літературных языків „Infoterm Vienna“. В резултаті бы тоты вопросы на себе мала брати новостворена Асоціація на підпору русиньского языка. Треба додати, же русиньский язык ся на днешній день находить в списках обидвох меджінародных організацій а має приділений і свій меджінародный код ISO 639, конкретно в третій части меджінародного штандарту, який обсягує тримістны коды про

цілкове покриття мов, значить ISO 639-3 RUE.¹⁷

Новим способом дослідження мов в цілому є корпусна лінгвістика, а якраз перша проба зложити мовний корпус про русинський мов була представлена в рамках першої секції IV. Міжнародного конгресу русинської мови. Корпус русинської мови є науковим проектом лінгвістів із Славистичного інституту Університету у Фрайбургу під керівництвом професора Ахіма Рабуса.¹⁸ Основним інтересом німецьких лінгвістів є захопити сучасний розвиток автентичного бісідного мови, причём виходять з гіпотези, же мовна інтерференція маєрідного мови країни до русинської мови має динамічний вплив на ёго структуру.

Бадателі ся заміряли на пригранічні області, жебы здобули одповідь на вопрос, які зміни настали в діалектах єдного континуума по ёго розділенню границями. У своїй основі мовний корпус бісідного русинської мови є величезнов базов на далше дослідження живого мови Русинів. Корпус дає можности на ёго поповнєваня і таким способом здобути релевантних вислідків будьякого лінгвістичного досліджєня. З нашого погляду найактуальніше бы міг даний мовний корпус барз добрі послужити при розробленню синтаксису, але і штїлістики русинської мови, котры суть із вшитких ровин чєй найменше розроблены. Думаєме сі, же якраз діалектний мовний корпус, за предположу добрі зозбераных матеріалів, є в сучасности про потреби докладного спрацюваня мови найвгодніший, бо дослідження русинської мови з корпусу нормативного мови, як то роблять в інших мовях, бы нам могло дати неточны резултаты. Синтаксична і штїлістична ровина нормативного мови, главно у писемній формі, можуть на данім ступню свого розвитку быти іщі позначены російським або українським мовом. Зато собі думаєме, же виходити з досліджєня живого мови бы привело к вислідкам, т. з. і правилам, які бы в резултаті без будьяких проблемів прияли самы вживателі мови.

В рамках другої тематичної секції до Резолуції была прията задача культивувати і далє мовну норму в окремых ровинах і намагати ся досягнути консензусу у дотримованю ёй правил. Актуалнов зістала задача прияти іщі на третім мовнім конгресі, а то зложити і прияти єдиний алфавіт русинської мови, котрый бы ся хосновав у кожній країні, де жыють Русины. А останєв у даній секції є задача, адресована передовшыткым Асоціації на підпору русинської мови, а то апелувати на штатны органы України імплемувати русинський мов як самостатний мінорітний мов до практичних сфер жывота Русинів.

Подля заключєня третєй секції, задачов новоствореної Асоціації є тыж апелувати на представителів Грекокатоліцької і Православної церкви у вшитких країнах, де жыють Русины, жебы підтримували розвиток русинської пасторачної практикы а про віруючих русинської народности завєли богослужєня в русинським літературнім мовом. В сучасности мож спомянати єдну позітивну справу яка ся тыкать єрархії Православної церкви в чєських землях і на Словакії, же в році 2018, по першый раз найвысшый єрарх той церкви - митрополита Ростислав ініціював пере-

клад до русинської літературної мови Посолства Священного синоду Православної церкви в чєських землях і на Словакії адресованє православному віруючим-Русинам, яке было офіціально посланє священникам до окремых парохій і наслідно прочітанє на літургіях.¹⁹

Четверта тематична секція была заміряна на тему функціонуваня русинської мови в школьській системі і проходила формов модерованої дискусії. Ёй участниками были учітелі русинської мови з розлічних держав на єднім боці, і представителі штатных органов, котры забезпечують імплемуватию *Європської харты регіональных або меншынових мов* в єднотливых країнах Європейської унії, на другім боці. На конгрес были позваны таксамо представителі Європейського парламенту, котры „дозерають“ на то, як сїгнатарські державы харты дотримують, респ. не повнять свої обовязкы, впливаючі з харты. Хоць на конгрес не пришли, дакотры але вышли з ініціативов зорганізувати дискусію о настолєных проблемах Русинів прямо в Бруселі. І така участь – неучасть компетентных матє свою відповідну ціну.²⁰ У звязи з tym были до Резолуції зафіксованы пункты, в контексті яких треба жадати штатны органы дотримувати і імплемувати параграфы харты в школьських, але і в других сферах вживаня русинської мови, жадати імплемувати рівноцінный приступ к обчанським правам і комплексно рішати проблеми континуального навчаня в материнським мовом і з підпором штатных і самосправных органов розвивати сїть русинських народностных школ і школ з навчанєм русинської мови.

Заклучєня

Комплексно оцінєвати ініціативы заміряны на реалізацію становленых пунктів Резолуції в данім моменті іщі прискорю. Конкретны малы крокы але уж мож відіти на Словакії, де в році 2016 была при Штатнім педагогічним уставі в Братїславі створена Предметова комісія про русинський мов²¹ а при Міністерстві школьства СР Робоча група на приправу Концепції розвою навчаня русинської мови і культури в материнських школах, основных школах і середніх школах.²²

В резултаті мож повісти, же од розділеня Карпатської Руси, як етнографічної теріторії меджі дакілько штатів передєленых границями, ся аж по році 1989 по першыраз Русины тых областей ведно стрічають і ведно рішають вопросы цілорусинського характеру. Русины з цілого світа сполупрацюють на дакількох конкретных проектах як кодїфікація мови, научны проекты і публікачна робота, едукачны проекты ці культурны акції і інші події. Такы проекты і регуларны стрічі дають многым русинським діятелям простор на особне контактуваня, выміну поглядів, можности учіти ся од себе і іншпировати єден другого, а дають таксамо простор на усвідомлєня сі єднакого, респ. сполочного ціля Русинів у вшитких регіонах. Модєрны технології таксамо упростили і ускорили сполупрацу меджі русинськыма організаціями.

Конгрєсы в обшїм суть в русинським русї містом на контактуваня і рішаня вопросов з розлічних сфер русиністики, нєлєм з мовної сфєры. Якраз з першого Світового конгрєсу Русинів вышла і ініціатива зорганізувати міжнародный семінар к русинськму мовом. Так ся

в принципі зачала історія формовання русинського мови операючи ся і о вислідки мовних конгресів. Уж лем з высше повідженого видиме, же конгресы про формовання русинського літературного мови мають велику вагу. Вшиты дотеперішні конгресы мали визначный вплив на процес кодифікації і далшы розвой літературного мови карпатських Русинів.

Як было видно в аналізі мовних конгресів і їх результатів, формуляція резолюції є єдным з найважнішых частей цілого конгресу. Є то істым способом ціль, ід котрому ся в слідуєчім періоді намагають участници добрати. Мы пересвідчены, же конгресы як простор на научны діскусії, здобывання актуальных інформацій і новых ідей ці креативных рішань проблемів помагають ученым нелем ставляти перед себе новы цілі і формуловати стратегіі на їх досягнутя, але суть і репрезентаціїв і оцінінем їх довгорочных снаг, што в результаті стає ся мотиваціїв ід далшій роботі.

ПОЗНАЧКЫ:

- 1 Потвержує то сондованя формованк анкеты меджі штудентами Середней педагогічної і соціальной академіі в Пряшіві з 2016 року, яке Одбор школства Пряшівського самосправного краю організовав у звязи з приправлєваном новов Концепціїв розвою русинського мови і культуры в матерських школах, основных школах і середніх школах. Позерай: МЕДВІДЬ, П. На гімназіі в Меджілабірцях о навчаню русинського мови. *Интерес бы був і в Пряшіві* [онлайн]. [цит. 2017-03-27]. Доступне на інтернеті: <http://www.lem.fm/na-gimnazii-v-midzhibirtsyah-onavchanyu-rusinskogo-yazyka-interes-byi-byiv-i-v-pryashovi/>
- 2 Поз.: http://www.vlada.gov.sk/data/files/6483_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky.pdf
- 3 Поз.: Pracovisko pre komunikáciu s verejnosťou, 2016. *Nová pracovná skupina na ministerstve sa bude venovať rozvoju výučby rusínskeho jazyka a kultúry* [онлайн]. [цит. 2017-03-27]. Доступне на інтернеті: <http://www.minedu.sk/nova-pracovna-skupina-na-ministerstve-sa-bude-venovat-rozvoju-vyucby-rusinskeho-jazyka-a-kultury/>;
- 4 ПЛІШКОВА, А., 2016. Перше засіданя новой робочой групы Міністерства школства СР. In: *Народны новинкы*, р. XXVI, ч. 8, с. 1.
- 4 ЯБУР, В. а А. ПЛІШКОВА, 2008. *Сучасный русинський списовный язык*. Пряшів: ІРЯК ПУ, с. 59-61.
- 5 Позерай: <http://translit.tota.sk/>
- 6 ПАНЬКО, Ю., 1994. *Русинсько-русько-українсько-словенсько-польський словник...*
- 7 ЯБУР, В., 2008. Зближованя графікы і орфографії єднотливых варіантів русинського мови. In: А. ПЛІШКОВА, ed. *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів, ІРЯК ПУ в Пряшіві, с. 178-187.

- 8 FONTAŇSKI, H. – CHOMIAK, M., 2008. *Rusińska terminologia lingwistyczna*. In: А. ПЛІШКОВА, ed. *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів, ІРЯК ПУ в Пряшіві, с. 188-191.
- 9 ХОМЯК, М., 2008. Пропозиції методичной термінології. In: А. ПЛІШКОВА, ed. *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів, ІРЯК ПУ в Пряшіві, с. 192-209.
- 10 СУХЫЙ, Ш., 2008. Супис русинських методичных термінів. In: А. ПЛІШКОВА, ed. *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів, ІРЯК ПУ в Пряшіві, с. 210-218.
- 11 ПЛІШКОВА, А., 2008. Гляданя консензу при формованю койне на прикладі перекладу тексту книжки „Народ нивыдыкы“. In: А. ПЛІШКОВА, ed. *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів, ІРЯК ПУ в Пряшіві, с. 219-232.
- 12 ПОП, Д., 2001. *Русинський синонімічний словарь из українськыма одповідниками*. Ужгород: Удавательство В. Падыка.
- 13 Поз. позначкы: ч. 216; ч. 225; ч. 226; ч. 232; ч. 233; ч. 240; ч. 241.
- 14 Kol. autorov, 2012. *Slovensko-rusínsky odborný terminologický slovník* [онлайн]. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády slovenskej republiky pre národnostné menšiny. Доступне на інтернеті: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5958_slovensko-rusinsky-odborny-terminologicky-slovník.pdf
- 15 Зложія інтеррегіональной мовной комісії позерай: ПЛІШКОВА, А., ed. 2008. *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів, ІРЯК ПУ в Пряшіві, с. 234.
- 16 МАГОЧІЙ, П. Р., 2015. Ці нам треба четвертый конгрес русинського мови? In: К. КОПОРОВА, ed. *Русинський літературный язык на Словакіі: 20 років по кодифікації (Зборник рефератів з IV. Меджінародного конгресу русинського мови)*. Пряшів: ІРЯК ПУ, с. 13.
- 17 Находить ся в списку Infoterm Vienna: <http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=rue>, і в списку Ethnologue: <https://www.ethnologue.com/language/rue>
- 18 РАБУС, А., А. ШИМОН, 2015. На новых путях ісследования русинських діалекту: Корпус розговорного русинського мови. In: К. КОПОРОВА, ed. *Русинський літературный язык на Словакіі: 20 років по кодифікації (Зборник рефератів з IV. Меджінародного конгресу русинського мови)*. Пряшів: ІРЯК ПУ, с. 40-54.
- 19 Текст Посолства Священного синоду Православной церкви в чеських землях і на Словакіі [онлайн]. Доступне на інтернеті: <http://www.cms3.rusynacademy.sk/?5-1-2019>
- 20 КОПОРОВА, К., 2015. *Вступне слово*. In: К. КОПОРОВА, ed. *Русинський літературный язык на Словакіі: 20 років по кодифікації (Зборник рефератів з IV. Меджінародного конгресу русинського мови, Пряшів, 23. – 25. 09. 2015)*. Пряшів: ІРЯК ПУ, с. 7.
- 21 Зложія предметовой комісії позерай: http://www.statpedu.sk/sites/default/files/nove_dokumenty/organizacia-spu/Predmetova_komisija_RJ_a_UJ.pdf
- 22 Pracovisko pre komunikáciu s verejnosťou, 2016. *Nová pracovná skupina na ministerstve sa bude venovať rozvoju výučby rusínskeho jazyka a kultúry* [онлайн]. [цит. 2017-03-27]. Доступне на інтернеті: <http://www.minedu.sk/nova-pracovna-skupina-na-ministerstve-sa-bude-venovat-rozvoju-vyucby-rusinskeho-jazyka-a-kultury/>

Prof. PhDr. Marta SOUČKOVÁ, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií

К poetike próz Maroša Krajňaka (2)

(Pokračovanie z predchádzajúceho čísla.)

L. Szentesiová upozorňuje v týchto súvislostiach aj на орнаментализм чи „ekvilibristický balans на hrane sna, halucinácie a nadreality“ (Szentesiová, 2013, s. 50). Vety sú (nielen tu) často príliš košaté, významy zahalené, „prírodný vitalizmus“ (tamže) sa odrážа aj в lyrických obrazoch typu: „*Buko a Forel bežia по праšnej poľnej kľukatej ceste, ktorá leží на žltозеленой траве slnkom vypálenej lúky. Tá cesta je chrbtom hada a jeho hlava už vstúpila do krovia, ktoré je prvou líniou lesa. Had požiera všetky plody a drobné živočíchy, keď ich do svojho dlhého zamaskovaného tela nasáva lenivým vtáhováním. Má dosah на celý les a oblohu nad ním, preto môže*

zachytiť aj letiacich vtákov. Roztvorí papuľu, ticho a pomaly sa nadýchne, zachytí tak čo najväčší objem všetkého, potom papuľu zavrie.“ (Krajňak, 2012, s. 27). Hoci je komunikatívny (nielen tejto Krajňakovej) prózy sťažená aj spomínanou obraznosťou, možno в nej interpretovať viaceré biblické alúzie a takisto animálne motívy či symboly. V predošlej citácii lesná cesta pripomína svojou kľukatostí hada, no ten tiež evokuje „jeden z aspektov smrti – pohltenie“ (Kramárová, 2014, s. 101) či в neposlednom rade biblické pokušenie. Podobne sieť bocianov sa dá vysvetliť в súvislosti s tkaním textu a vytváraním kultúrnej pamäte, „tvorenia narácie, ale aj pridávania ďalšej hodnoty priestoru, dejinám a spoločnosti ich nesamozrejmým videním.“ (Markovič, 2014, s. 40),

ale bociany sú späť i so vznikom života, t. j. opozíciou smrti, ktorú v próze predstavujú okrem hada aj psy. Symbolika v Krajňakovej próze nie je jednoduchá, napríklad animálne motívy (srny, havranov či líšky) možno interpretovať i na pozadí filmu Larsa von Triera *Antichrist*, nie náhodou odkazujúceho v záverečných titulkoch na Tarkovského.

Podobne ambivalentný motív krvi (spojený so životom i smrťou) sa v závere *Entropie* symbolicky prepojí s eucharistiou – Pepove kekсы sa spoja s vínom a červeným vývarom zo sekery. Hoci koniec prózy vysvetľuje P. Markovič aj v intenciách rozprávkového motívu varenia z ničoho (obdobne žánrovo chápe tiež iniciálny proces protagonistov a antropomorfizáciu – pozri tamže), finále sa dá vnímať i ako obrodzujúci, očistný proces. Eucharistiou totiž konzumujú učni, konkretizovaní v texte ako pudové, jednoduché bytosti, predstavujúci ľudskú masu, „nízke“ – daným aktom teda dôjde k ich povýšeniu (prostredníctvom singularity). V závere sa mení tiež Pepo, spojený v texte so zlom (motív kata), a to na dieťa, zastupujúce nevinnosť: „Počas predchádzajúceho prerodu sa zmenil aj Pepov tieň a je z neho znova človek. Je to malý Pepo, možno šesťročný chlapec, stojí na moste a s ním sa tu objavuje aj jeho matka a otec. (...) Usmiata matka a usmiaty otec pokojne kráčajú za ním. Pepo nechtiac vyplaší bielu mačku, ktorá striehla pod stromom. Tá sa vyľaká, potom sa po hnedej kôre kmeňa rýchlo vyškríabe do mohutnej zelenej koruny, nad ktorou je belasá obloha.“ (Krajňak, 2012, s. 143 – 144). Pozitívne konotácie záveru potvrdzuje aj biela farba mačky či belasosť oblohy, respektíve pohyb nahor, vertikálna priestoru. Nemožno si tiež nevšimnúť cyklickosť, ktorú naznačuje opakujúci sa motív bielej mačky, spojený v úvode s Pepovým smiechom a osudovosťou, ale tiež s jej útekom, tentoraz však nie do výšky...

Aj v tejto próze možno identifikovať odkazy na výtvarné umenie, i keď najmä prostredníctvom špecifickej farebnosti: „*Entropiu* charakterizuje množstvo lyrizovaných obrazov a dôraz na zmyslovú percepciu. Krajňakova próza je farebná a jeho krajiny majú svoj predobraz v abstraktnom, impresionistickom i expresionistickom výtvarnom umení (...). Príroda je spojená s čistotou, návrat k prirodzenosti je zároveň návratom k ľudskosti – Buko a Forel v tejto intencii pripomínajú protagonistov naturizmu a ich konanie je determinované vonkajšou silou“ (Souček, 2013, s. 42).

Informácia

Ak v debute *Carpathia* bola dominantnou kategóriou priestoru, stávajúca sa pozadím pre putovanie Buka a Forela v druhej knihe, v *Informácii* ide najmä o vývin postáv – dvojice charakterovo odlišných priateľov Vaxa a Fedyho. Tieto pozorujeme od dospievania po starobu, späť symbolicky s pustovníckym životom. Napriek tomu, že literárnovedná percepcia tejto Krajňakovej knihy je kritickejšia ako pri hodnotení predošlých dvoch častí „trilógie“, nazdávam sa, že isté „zjednodušenia“ či stereotypy súvisia práve s vývojom postáv a preexponované alkoholické či sexuálne scény sú podmienené ich búrlivým obdobím, mladosťou (takisto ako inde súvisia s vykreslením učňov). Navyše, Krajňak narúša stereotypy v modelovaní študentského života napríklad intermediálnym odkazom na film Larsa von Triera *Idioterne*, podľa ktorého sa postavy „rozhodli predstierať skupinu excentrických buzerantov“ (Krajňak, 2013, s. 23), hrať „akési alternatívne absurdné divadlo“ (tamže), a to aj s nečakanými dôsledkami. Podobne ako v predchádzajúcich častiach „trilógie“ aj v *In-*

formácii (a v korporátnom svete) pretrvávajú, ba graduje zlo, o ktorom píše Fedy vo svojom *Hymnuse na kokotizmus*: „*Vy jediní chápete, že hnusná vojna je vlastne permanentný proces, spoločné blaho je utópia najslabších, ušla vám kariéra táborových dozorcov, podlých gardistov a arizátorov, nič to, aj napriek tomu ste dôležitá kasta a raz sa z vás stanú Vladári. Patrite medzi najsilnejších, ste takí, čo sa s inými srdečne zvitajú alebo rozlúčia francúzskym bozkom, vtedy im jazykom nepozorovane ukradnete zlaté zuby. Podstatou každej doby je fakt, že je vždy zlá, vy máte šťastie, ste z princípu jej vyvolené svine a presne tak vás to najviac baví. Zlo sa rýchlo vyvíja, je prudko progresívne,*“ (tamže, s. 100).

Rusínska oblasť je v próze *Informácia* prezentovaná ako Florinská monarchia, ktorú rozprávač opisuje tak, aby sme v nej dokázali identifikovať spomínaný východokarpatský hraničný areál a jeho zóny: „*Florinská monarchia, krajina internacionálne prehustená vojnovými hrobmi a malými dedinami, už sa tu takmer neoplatí žiť, územie držia pokope iba zvyšky nostalgie, roky je rozdelené medzi tri štáty, šancu úplného zrušenia hraníc a nového zjednotenia si neželá nikto. Ľudia Florinskej monarchie sú obdarení najvyššou schopnosťou improvizácie, preto od začiatku využívajú jej roztrieštenosť na obživu, vytvorili nenápadný, no mohutný priemysel pašeráctva všemožného tovaru, romantického prevádzcačstva koní, ale aj dobytky, keď temným lesom hnali kravy, ovce a kozy alebo keď ešte v temnejších kufroch osobných áut prevádzali vo vreciach ukryté malé svine alebo sličky, dnes lacné zvieratá vystriedali zdevastovaní utečenci z Ázie a z Afriky.*“ (tamže, s. 12). V takejto krajine „*sa dá žiť iba obstarožný magický realizmus, všetko mu podlieha, pokusy vymaniť sa z neho sa vždy končia fatálnym nezdarom, každá začatá skutočnosť má v sebe niečo nezvyčajné.*“ (tamže, s. 11). Postavy aj preto unikajú z Florinskej monarchie do (veľko)mesta či do cudziny, ale ani Nemecko či Amerika nenaplní ich očakávania o lepšom živote. V *Informácii* tak nenadobúda pozitívne konotácie ani východný, ani západný svet, minulé ani prítomné, prírodné ani civilizačné – dobro a zlo sa i v tomto texte opäť prelína, respektíve prevažuje skôr skeptická vízia sveta než objavovanie jeho pozitív. Príznačný v danom smere je záver knihy, v ktorom Vaxo a Fedy nachádzajú florinský poklad, „*ten sem počas vojny ukryl Vaxov strýko Michal s druhmi, teraz sa vrece roztrhlo, otvorilo, Fedy a Vaxo všetko mlčky sledujú, dolu kopcom sa kotúlajú odhalené zlaté predmety.*“ (tamže, s. 120). Ak liturgické predmety v poklade zastupovali aj tradíciu a hodnoty, práve finálny obraz naznačuje nemožnosť obnovenia minulosti a teda i zachovania etnika – východisko, ktoré Krajňak načrtnol už vo svojom debute.

Je tak trochu paradoxné, že kritika oceňovala najmä Krajňakov debut, v ktorom zároveň nachádzala viaceré formálne nedostatky – oproti tomu jazykovo „čistejšia“ *Informácia* „je miernym zostupom v rámci *Karpatskej trilógie*.“ (Markovič, 2014a, s. 114). Akoby sa aj v literárnovednej reflexii viac prihliadalo na polytematickosť či významovú neurčitnosť textu než na prácu s jazykom, akoby vedcov viac zaujala téma východokarpatského regiónu než jej spracovanie. Osobne nepozorujem klesajúcu ani stúpajúcu tendenciu v Krajňakovej tvorbe, skôr v nej nachádzam podobné poetologické postupy, ktoré sa pokúsím pomenovať v poslednom segmente tejto štúdie.

(Pokračovanie na 21. strane)

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2020 ч. 3

Дорогы читателі, уж єм в рамках вступу до Поздравлїня Русинів много раз оспівовав Літературу, але днесь ся і так хочу заставити при єдній функції, котру тота дама має. Література є способна нам через своє розповіданя уможнвити пережыти скушености іншых (фіктивных) людей, і таким способом нас учить емпатії. Як знаме, емпатія є в сучасности барз потребна, і зато єм до третёго Поздравлїня Русинів на рік 2020 выбрав такы тексты, котры вас перенесуть до незвычайных подій ці к інтересным особностям, котры у свій час пережывали емоціонално силны сітуації.

Інтїмна лірика **Мірославы Лацовой-Гупцеёвой** понукать погляд до женської души, стишкы **Миколая Коневала** описують старости, якы каждый з нас раз зажыє, старости старого чоловіка. А наконець **Штефан Смолей** ся верне в часі назад – до минулости, коли каждого хлопа чекала повинна воєньска служба.

Мілы читателі, звышок є уж на вас. Выберьте собі автора – ёго творы і пережывайте емоції укриты меджі рядками.

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД., Центр языків і культур народностных меншын – Інштїтут русиньского языка і культуры ПУ

Мірослава ЛАЦОВА-ГУПЦЕЁВА

АУРА

Мы = Ты + Я
тото не є нігда істе ровнаня,
лем жытя
го хоче фурт рїшати.

03

Ок

12. 07. 06

Мы, я і хтось.
Час укаже на кінці,
выслідніцю,
котра мала справне рїшіня.

01

Кедь задзвонить дзвонець...

Час од мене хоче
веце жыти, як єм годна.
Ты мі гвариш,
же єм теперь справды зводна.
То не видиш?
Ани не знам,
де мать тіло конець.
Ты ся смієш,
же го про ня найдеш.
Вечур,
кедь задзвонить дзвонець...

02

Лем то... 10. 07. 06

На руці нагота
повнена прягненём.
Тисяч раз можно тиснути
руку к руці,
кедь
на ній хыбує змінка,

же мать про тебе жар огня,
котрым тя розпалить...

Хочеш одкрыти
тоту тайну
у моім світї...
То знай!
Чудовость находиш.
Хочеш мене... Іщі?
Чутя не обявиш.
Чітай
з мене. І до ня пиш.

04

19. 08. 06

Днесь,
того часу,
найдоконаліша болесь.

Тот, што є ей царём,
істо радує ся.
А як бы ні?
Так чїста,
зо сердця...

Матїрь не можу кликати,
Не є.
Усмїшка дурной
запре потїк слыз.
Сама у собі маленька.

Пребач мі...
Зато векша болесь,
не выслунав єсь ня.

Хтось гварив:

„Не рїжте яблїнь,
кедь зародила...“
Я єм загорїла
за тобов,
а ты одрїзав путь ку собі.

05

Там на горї

Збудовав єсь домик...
дорогу палцём
до піску назначїв.

Веде, але не доведе,
до солодконого жытя.

06

Лем так...
Без медж, што мають порох,
без тых світських дорог
дістану тя
до краю сна.
Вїрь, вшытко там
намалюю тобі
до твоєй головы.
Через гамбы
внесу плодїв
смак...
Няй
дозрїють з любви.

07

Вертаня ся назад...

На хвїльку
омерзила ня
моя послушность.

Раз...
Вернула єм
час...

Маме вину
зо спомину?

Знам,
перша не буду,
ани ты не будеш.
Одо дня в думках
в твоім жыттю,
без порівняня.

08

Знакы на стромі

23. 08. 06

Чоловіче,
быв єсь ту.
Так,
як
іншы перед тобов
і по тобі.

09

Лем тихо ніч не повість:

„Ту є вшытко,
што єм пережыв,
уж ніч не чекам.
Моє чутя?
Но нач го, ой нач?“

Чоловіче, здурів єсь?
Што гвариш?
Чоловіче, повідж, де єсь?
„Ту.“
Та ся тіш...

10

„Стоп, тіме!“

При тобі пришла весна.
Явить ся,
же з літом будуть у нас.
Маме час...
Іщі не був хыр о осени,
скоро бы пришли ей одтіни...
Стоп.
Чом?

Так.
Але предсі...
Далше ні!

11

Ігозан...

10. 09. 06

В країні іншой землі
час мі так плыне,
як дома.

При тобі душов
без тебе жыю,
не тризню волю.
Но і так
треба мі тя – ту.

*(Мірослава Лацова-Гупцеєва:
Аура. Зборник поезії, Пряшів:
Сполок русиньскых писателів
Словенська, 2006, ISBN 80-
969230-5-6, 42 с.)*

Миколай КОНЕВАЛ

З русиньского сердця: Мої стишкы

Родна земля

Родна земля з камюньского хотаря
была в дуганчаку неєдного дротаря.
Брали ей дротарі як до світа ішли,
про найгіршый припад кебы уж не пришли.

Землю в дуганчаку – мішок з ленового полотна
носила в кутику неєдна дротарєва крошня.
Не была она тяжка, крошню одлегшовала,
як дротарь отворив – домов му припоминала.

Жывотна дорога дротаря у світі нелегка,
може захворіти не дай Боже прийти смертка.
Нераз недобры люде - збойници чекають на дразі,
одберуть жылот дротаря і тяжко зароблены пінязі.

Не верне ся дротарик ку своїй родині,
одпочівать в світі далеко в чужині.
Зыйдуть ся дротарі на дротарєвім гробі,
помолять ся, споминають і поплачуть собі.

Выберуть камюньску землю із родного краю,
посыплють на гробі мертвому дротарю.

Земля камюньска родна теплейка і міла,
она буде дротаря в чужім світі гріла.

Добрянському

Добрянський, Добрянський,
посланець угорський,
ты завше охраняв
наш народ русиньський.

Русином ты був,
русиньске мав коріня,
нігда ты не забыв
на своє походжіня.

Хоць од твоєї смерти
перешло много років,
остав ту дар чести –
споминаня внуків.

Споминаме Тебе
в твоїй давній славі,
народ тя не забуде –
Русины не пропали.

Стариньска вода

Голос силного завелив,
булдозер хыжу розвалив.
Поламав дерева, стромы,
він не дбав на плач, стоны.

Прежалостні сердце выло,
знічене село віділо.
Потоками текли слызы
за домом своёй трапезы.

Кілько тяжкой роботы, поту
понічено за минуту
людьске терпіня стражданя
остало лем споминаня

Смутна староба

Постаріла молода, робітна жена,
барз скоро свого мужа поховала.
Думала – при дітѣх буду блажена,
як лем могла, так їм помагала.

Довго іщі на пензії робила,
ховала про свої діти свині, куры.
Внучата штудовали – їм ся тішыла,
днесь уж мають вшыткы тітулы.

На старобу не найдеш ліку,
робітну жену опускають силы.
Минув ся час – уж по плоднім віку,
вірила в надію – діточки мілы.

Діти заможны – каждый мать дім,
о свою маму ся постарають.
Пришов час – я їм сміло повім,
тадь свою матірь рады мають.

Старенька баба повна віры,
тай дітей домів закликала:
Діточки мої златы мілы,
зо сердца ся їм пригваряла.

Уж не владжу, видите по мі,
поможте старій слабій бабці.
В кутику дагде у вашім домі
посиджу на тепленькій лавці.

Діти на себе посмотрили,
што то їх мати гварить?
А же ей силы опустили,
доєдно з них то видить.

Хоць мали дома превеликы,
взяти на старость стару бабку,
старати ся, давати лікы,
до кута дати стару лавку..

Така завада дітѣм з титулами
не пасує до їх сполочности.
Они уж собі звыкли самы,
наробила бы їм старости.

Не бійте ся, наша люба мамко,
даяк оно на тім світі буде.
Не буде вам в старобі плано,
будете жыти як другы люде.

Нашли ей місце в старобінцю.
З титулами – мають знамости.
Несподівана мама такому кінцю,
терпить сердце, болять і кости.

Баба смутна собі сидить
в старобінцю в чужій постелі.
Про слызы никого не видить,
і часто смотрить на двері.

Не приходять ей діти мілы,
она ся лем тихенько молить
пред образом Пречістой Дівы
на душі тяжко – сердце болить.

І каждый день бабі смутніше,
сердце обняла незнама твердь.
Хто ку ній прийде скоріше,
ей діти, ці выкупіня – смерть?

Споминаня старых людей

Стары люде нераз споминали,
як жыли перед многыма роками
три генерації в єднім домі,
спали на стрейзаках із соломы.

Родина была про них закладом,
была великым богатством, покладом.
В каждом Божім домі дітей копа,
жадна хыжа не была без хлопа.

Стары люде в домі при пецику
сиділи тихо, або десь в кутику.
Дідо дітѣм говорив приповідку,
свій родный дім мали за клітку.

Пришло літо, сиділи в холодку,
вартували хьжу, были за колодку.
Молоды зась на полю робили,
орали, сїяли, ці луки косили.

Старшы діти о молодшы ся старали,
давали на них позор пильновали.
Діти пасли на полю коровы і вівці,
вечур было крику, весело на улїці.

В зимі зась на вечуркы ходили,
Пряли, вышывали, на кроснах робили.
В домах на селі все весело было,
вшытко уж перешло і ся поминуло.

Розмышляня в старобі

Старшый чоловік, стары кости,
трапіня і векшы болести.
Минули ся рокы молодости,
настали їм інакшы старости.

Черьпаме із старой мудрости,
ближимо ся веце ку вічності.
Будуть на стары дні радости,
ці лем смуток, болі і жалости?

Што о нас можуть повісти
люде котры нас познали?
Нежычливці в своїй зависти,
котры нас нераз огваряли.

Завіділи нам біду, трапіня,
мозолисту тверду роботу.
Не віділи болі і неспаня
одлучіня, холодну самоту.

Завіділи і добры діти
щастливу мілу родину,
не хотіли они відіти
слызы, старости, мордовину.

Минеме ся часом вшыткы
і зависть людська помине,
бо кождому втікають рочкы
а мы тото якось не видиме.

Перед одходом

Многы непроспаны ночі
повны внутрішній болести,
до темноты смотрячі очі
відина скорой вічності.

Тяжко переношу муки, тярху,
не выдам ёйчаня голосу..
Силов духа одганям смертку,
хочу поламати ёй косу.

А мыслєв ідуть прожыты рокы,
од наймолодшого дїтинства.
Поляны, паствиска, зелены луки,
веселы пригоды і жыванства.

Радостны стрічі, смутны розлуку,
незабытны памятны місця.
Ведно зо женов – нашы крокы,
теперь чекать розлука найгірша.

Іщі бы ем хотїв кус пожыти,
помочі своїм любым дїтєм.
І з внуків бы ся потїшыти,
не розлучіти ся зо світом.

Напити ся студеной воды
з чїстой глубокой студенкы,
жебы аж ламала зубы
і обидві в гамбі санкы.
Обняти стары здравы дубы,
набрати з них свіжу силу.
Прескаковати помеджі млакы
відіти природу сердцю мілу.

Укрутний біль торгать тіло,
зо дня на день міцніше.
Моє недокінчене діло –
і сердце моє є смутніше.

Божу волю нияк не зміниш,
не знаш коли догорить свічка.
Не знаш, ба ани не увидиш,
як ся запре твого жытя книжка.

Не смуть

Не смуть,
же ты дакус постаріла,
бо в тобі є сила –
весела будь.

Не смуть
же ті голова посивіла,
у тобі віра і надїя –
весела будь.

Не смуть,
же сердце слабше биє,

оно любить, не старіє –
весела будь

Не смуть,
же звонка краса упадає,
духовна краса все остає –
весела будь

Не смуть,
же мысль уж немолода,
но чіста як в студни вода –
весела будь

Не смуть,
же ламле в руках і колінах,
у дїтєх, внуках поміч і надїя –
весела будь

Не смуть,
помоль ся, Богу дякуй,
жый, тїш ся, не бануй –
весела будь

(Миколай Коневал:

*З русиньского сердца – Мої стишки (2),
Пряшів: Русиньска оброда на Словеньску, 2015,
ISBN 978-80-89755-13-4, 120 с.)*

Штефан СМОЛЕЙ

Записки обычного вояка

Реґрутьска забава

Была красна осіння недїля. Сонце із ясного чїстого неба іщі тепло пригрївало. Як в осени, іщі подував слабый осінній вітор. Якбы ся грав із корунами стромів. Із дакотрых стромів уж стало опадати жовте листя, а вітор, де ся дало, розношав.

І пташкы, котры не одлетїли до теплых країв, в компанії літали зо строму на стром, весело щеботали. Як бы ся і они радовали із прекрасного осіннього дня.

Газдынї, котрых коровы наполідне были дома, понагляли подоїти. Повыганяли на драгу, одкы їх пастырь загнав на поле. Посходили ся, в купках стояли на дразї і меджі собов говорили.

В селї молоды парїбци приготавливали реґрутьску забаву.

Із нижнього конца села было чути спів реґрутїв. Ішли драгов, співали реґрутьскы співанкы. Около них крічучі бігали меншы діти-хлопчиска.

*Уж ідуть реґруты
по селї співавчі,
а за нима ідуть
їх мамы плачучі.*

*Бранила-сь мі, мамко,
по ночах ходити,
а теперь мі забрань
тяжкый гвер носити.*

*Не старай ся, мамко,
же з ня вояк буде,
лем о то ся старай,
што робити буде.*

Дотеперь ті робив

*найстаршый сыночок,
одтеперь він зазнать
военьскый хлібочок.*

*У селї на дразї
реґруты співали,
неедній мамочї
слызы з оч цяпкали.*

*Не єдна мамочка
сына оплакала,
як єго із дому
к войску рихтовала.*

*Она ся старала,
як там жыти буде,
світ не є спокійный,
што кедь война буде?*

Реґруты ходили по дразї горї-долов селом, співали свої реґрутьскы співанкы. Місто них їх камаратя приготавливали в селї реґрутьску забаву.

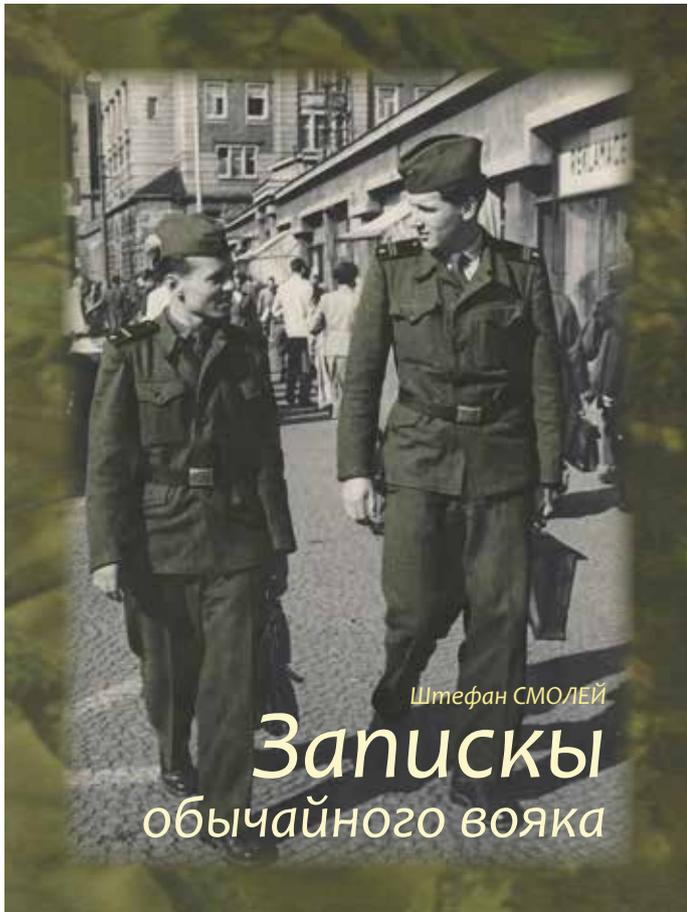
І дівкы не стояли боком. На просьбу парїбків даскілько дівчат в руках із мітлами пришли позамітати Мадярове боїско, де мала быти реґрутьска забава.

Мали выгоду, бо тото боїско было велике, із верьху крыте, хоць із соломянов стрїхов, также кедь бы ся розпадав осінній додж, молоды могли дале ся забавляти. Боїско ся находило на серединї села. Близко драгы. Не требало ходити по чужїх дворах.

І діти, главні хлопчиска бігали по селї около реґрутїв, і около боїска, як кебы і они і з той реґрутьской забавы мали радость.

Была недїля. Дома каждый одпочївав од осінней роботы.

Дівкы ся сходили на пути і радили ся. Што бы сі

мали облечі на реґрутьску забаву.

Молодшым дівкам было до співаня. Але старшым не было весело.

На забавах часто стояли, бо домашні парібци брали до танцю молодшы дівчата, но найрадше брали чужі дівочки, котры із сусідніх сел пришли на забаву.

Старшы дівкы ся часто загваряли, і чужім дівкам грозили.

„Лем ный прийдуть, мы ім наше стояня десь в кутику не одпустиме.

Домів кажжда єдна із них ся буде вертати із порізаныма кабатами.

А кедь не порізаныма, так істо поллятыма із тинтов.

Чом собі не сидять дома?“

А так старшы дівкы ся позгваряли і на забаві боком стояли по дві із флящатём тинты, ці із брытовлєв завитов в хустяти в руці. Жебы ніхто не відів і не знав, котра што охотна зробити.

Як была вгодна хвіля, зо злости ся вымстивали на кабатах може і своїх камараток із другого села. А так хоць не часто, але ся ставало, же дакотра із чужіх дівчат домів одходила із плачом, але і із поллятым тинтов кабатом. А може і брытовлєв порізаным.

Мала то быти про них выстрага, же на забавы на другы села не треба ходити.

Хлопчиска бігли драгов крічучі, же Циганів уж везуть на возі. Уж суть на нижнім концю села. Велє ся

їх назбігало і ку возу. На возі до колеса пхали тонкы палічкы. Мали радість із того, кедь колесо на возі стало тыркотати. Кочіш із батогом мусив хлопців од воза одганяти.

Циганів привезли ку боїску. Посходили з воза і стали брати свої гуслі, басу, цімбалы і бубен, пооднашали їх до боїска – до єдного кута, де при граню мали стояти.

До боїска стали ся сходжати дівкы і парібци, але і молодшы і старшы невісты. Пришли і старшы жены.

Вшыткы хотіли відіти сільску молодеж ся забавляти на реґрутьській забаві.

*Из села дівчата
до боїска пришли,
як бы знад Цингова
ясны звізды зышли.*

*Прекрасны дівчата,
як ружы червены.
В кроях облечены,
косы заплетены.*

*В косах із пантлика
завязаны машлі,
на шыях пацірки
блискали ся красні.*

*Прекрасны лайбикы
шумні ся блискали,
рукавы збераны,
пантличком звязаны.*

*Збераны кабаты,
спереду хустята,
были то прекрасны
рошківскы дівчата.*

*Стали до карічкы,
зачали співати,
довкола крутити,
ножками дупкати.*

*Очка розжарены,
як звіздохкы ясны,
личка червеніли,
як ружы прекрасны.*

*Як бы сонце гріло,
кедь ся засміяли.
Як бы їх малярі
фарбов малєвали.*

*Не было познати,
же чорный хліб їли,
же в худобных хыжах*

вырастали, жыли.

*Весело співали,
ведно танцёвали,
в карічці крутили,
покы не заграли.*

***

*Дайме сі дівчата,
у карічці, дайме,
бо як зачнуть грати,
будеме стояти.*

*Рошківскы парібци
за чуджіма смотряць,
домашні дівчата
по кутикох стоять.*

*Карічка, карічка,
жебы не пропала,
жебы нам дотеперь
рока вытримала.*

*Співайме, дівчата,
няй буде весело,
няй ся розвеселить
наше родне село.*

*Худобна-м дівочка,
з худобного роду,
взяв бы мене вдовець
із Красного Броду.*

*Радше я ся оддам
у роднім валалі,
жебы про ня чуджі
діти не плакали.*

*Дівкы, мали бы сьме
радше заплакати,
хлопці нам рукують,
уж не будуть грати.*

*Парібци рукують,
за вояків ідуть,
аж о рочок, о два
домів ся нам вернуть.*

*Дівкы, мам фраїра,
іде за вояка,
буду го чекати,
аж до теперь рока.*

*Кедь ся мі не верне,
до рока ся оддам,
жебы люде знали,*

же щі другого мам.

*Фраїр мі рукує,
треба бы плакати,
він піде із дому,
можу ся оддати.*

Близко карічки поставали парібци. По еден стали ся пхати до карічки. Стали ведно із дівками крутити, в карічці танцёвати. Кедь їх было у карічці много, пару дівок і пару парібків зробили іщі едну меншу карічку в середині векшой. В тій меншій карічці стали крутити і дупкати. Дівкы стали співати:

*Ани нам карічка
до ряду не іде,*

*покы нам паробок
з карічки не выйде.*

Было добрі, же в куті боїска цигане стали грати до танцю. Тогды дівкы перестали танцёвати в карічці. Поставали в шорі боком і чекали на своїх потенціалных танечників.

Боїско было велике, але было заповнене. Невісты і старшы жены стояли по копках близко стїны і слїдовали тых, котры танцёвали. Жены меджі собов шептали, поєдным дівкам завіділи, кедь дакотру із них еден паробок взяв веце раз до танцю. Стали говорити о свадьбі, хоць тоты молоды, што ведно танцёвали, не знали о ничім.

По пару танцях цигане перестали грати. Быв то час на приїманя молодых хлопців за парібків, бо лем тот міг быти звербованый за вояка, хто на самый перед був офіціално приятый в своїм селі за парібка. Такый був по селах звык, хоць даколи ся ставало, же звербовали ай старшого хлопа, котрый не стиг быти приятый офіціално за парібка. Приїманя за парібка проходило приближно так: До середины боїска став еден із парібків зачав крічати, жебы тоты, што там стоять, одсунули ся набік. Маханём руки вказовав, де ся хто має оступити. Паробок давав таким способом знати, же потребують зробити місто на звербованя новых парібків. Крічали і далшы парібци, а із середины руками посували набік тых, котры не чули, або не порозуміли їх жадости.

Далшы парібци при вході до боїска по двома тримали за руки трёх хлопців, котрых приготавляли на приятя за парібків. Стояли із нима, хоць дакотры од них ся торгали, бо іщі не хотіли іти на вербовачку. Але котры ся дістали до парібських рук, уж ся із них не вымотали, а вербовачка їх не минула. Чекали при вході, коли буде в середині боїска потребне місто.

Жены позерали на хлопців і меджі собов говори-

ли: „Боже, кедь то іщі дїтваци, а они уж їх хотять звербовати за парібків.“

Але были і такы, што говорили: „Добрї роблять, же таких молодых вербують. Зо старшых уж бы добры парібци николи не были. Може бы ся ани не дали звербовати. А што бы то був за паробок, кедь бы не був звербованый?“

Дівкы і парібци уж стояли на боці. Голосно меджі собов говорили, дакотры аж крічали. А дакотры ся і сміяли. Дакотра сміліша з дївок ся озвала:

„Дівкы, днесь вечур і мы уж собі фраїрів найдеме. За куртый час в селі будеме мати о трѣх парібків веце.“

А далша крічала:

„Што із того, кедь із села одходить їх веце, іщі раз тілько. Рукують аж шестѣми.

Не буде ніч із того.“

В середині боїска было порожнѣ. Парібци там привели трѣх звербованців.

Штирьме парібци хватали по єдного звербованця за руки і ноги, стали го піднимати верьх себе што-найвысше, килько бировали, а при тім крічали:

„Геєєєє рууууп! Геєєєє рууууп! Геєєєє рууууп!“

Остатні притомны дівкы і парібци крічали із нима і руками ляпкали. Тым актом прияли до ставу парібского вшиткых трѣх молодых хлопців і заєдно были ай звербованы к войску.

Дівкы і парібци їх своїм криком і ляпканѣм вітали меджі собов.

Звербованці поставали ведно коло себе. Стояли, але уж не втікали. Чекали на свій першый парібский танець.

Дівкы стояли і чекали, котра із них буде танцѣвати першый парібский танець із новыма парібками.

Цигане стали грати чардаш. Новы парібци брали дівкы, котры стояли на краю до свого першого танцю. Уж могли танцѣвати, крутити, скакати, килько хотіли так, як то робили дакотры од них старшы парібци.

Кедь скончили свій першый танець, каждый із них за звербованя мусив принести парібкім, але і дівкам фляшку палінкы.

Кедьже были трѣми, парібци і дівкы мали із чого выпити.

Отворены фляшкы із палінков передавали з руки до руки каждому. Каждый із фляшкы мав выпити килько хотів.

Цигане стали грати далшы танці. Новы парібци уж могли меджі дівками выберати танечніцю про себе, котру із дївок хотіли.

А каждая дівка уж была повинна піти із молодым парібком танцѣвати.

Кедь бы дакотра із дївок одмітла із новым парібком піти танцѣвати, чекала ей велика ганьба.

Старшы парібци бы і принесли стару мітлу, із ко-

тров бы мусила, на сміх вшиткым, сама танцѣвати. Потім на приказ старшых парібків із тов мітрлов із боїска цигане бы ей выграли. Мусила бы змеджі дївок і парібків одыйти домів.

Кедьже ани єдна дівка таку ганьбу не хотіла пережыти, каждая з них із новым парібком ішла танцѣвати.

Меджі собов собі говорили: „Кедь єден танець, то не рік. Стане мі на ногу раз, я єму стану двараз. Потім собі роздумать, ці іщі веце раз мать за мнов іти, брати ня до танця.“

Вербовачка за парібка мала і істы выгоды. Каждый молодой хлопец, як уж був в тых рокох, коли уж міг быти звербованый за парібка, хоць сам наяво не давав, ани никому о тім не говорив, але вербованку хотів чім скорше мати за собов.

Кедь уж був звербованый, і старшы жытелі села такого брали до чести.

Старшым парібкім при женію міг уж іти за дружбу. Таксамо із будь котров дївков уж міг вести бісїду. Кедь стояв на дворі, ці десь на дразі, уж і старшы люоде коло нѣго не перешли, жебы му не поздравили.

Забава в боїску продовжовала дале. Молоды ся веселили аж до білого рана. По скончїню забавы одходили домів. Боїско ся выпорожнѣвало. Регруты ся зышли на дразі, стали співати регрутьскы співанкы.

*Встаньте горі, встаньте,
нашы добры мамкы,
бо потечуть слызы,
повны, повны яркы.*

*Встаньте горі, встаньте
і вшиткы дівчата,
бо з жалю пукають
регрутім сердцята.*

*Встаньте горі, встаньте
люоде із постелі,
бо теперь співають
регруты по селі.*

*Уж ідуть регруты
селом співаючі,
а за нима ідуть
дівчата плачучі.*

Часто ся регруты розышли домів аж як настав білый день. Регрутська забава в тім році была скончена.

*(Штефан Смолей: Запискы обычайного вояка,
Пряшів: Академія русиньской културы, 2018,
ISBN 80-89798-10-0, 96 с.)*

K poetike próz Maroša Krajňaka (2)

(Dokončenie z 12. strany)

Záverom

Pre všetky časti Krajňakovej voľnej trilógie je charakteristické prelínanie rôznych temporálnych rovín, ktoré súvisí jednak s typom narátora, schopného prevetelovať sa do viacerých ľudí či postáv, vyskytujúcich sa na viacerých miestach naraz; jednak je podmienené tematickými návratmi do nedávnej minulosti (druhej svetovej vojny). S uvedeným je spojené tiež striedanie reality a ireality, halucinačných vízií a reálnych faktov, surrealistických a realistických postupov. Prózy M. Krajňaka nemožno zaradiť do istého smeru ani žánru – autor využíva prvky magického realizmu, naturalizmu aj impresionizmu, obdobne sa dá uvažovať o nejednoznačnosti žánrov (románu či novely, rozprávky, mýtu, moritátov, cestopisu, hororu, sci-fi, iniciačnej prózy, výchovného románu a i.). Hoci si v Krajňakovej tvorbe nemožno nevšimnúť špecifický priestor, modelovanie východokarpatského regiónu sa postupne mení: v debute *Carpathia* je región, respektíve postupný zánik jeho obyvateľov a ich reči, takpovediac cieľom narácie, v druhej knihe, *Entropia*, je už len akýmsi pozadím pre putovanie Buka a Forela, a v *Informácii* sa stáva menej podstatný ako vývin protagonistov Vaxa a Fedyho. Problémy (aj etnickej) identity, multietnicity, kultúrnej pamäte však presakujú do všetkých Krajňakových diel.

V Krajňakových prózach takmer absentuje príbeh, dôležitejšie ako dej sú sujetové vzťahy medzi postavami a kreovanie etických či metafyzických problémov (viny, trestu, zla, manipulácie, moci a i.). Ide o polytematické texty založené na často voľných asociáciách, v ktorých sa vonkajšia skutočnosť odráža v myslení a prežívaní postáv. Autor strieda nielen snový a „skutočný“ čas či priestor, ale stvárňuje tiež konkrétne historické osobnosti a naopak, metaforické, neurčité postavy. Komunikatívnosť Krajňakových próz sťažuje bohatá symbolika (biblické, animálne či predmetné motívy), no takisto rozvinutá, synestetická obraznosť či perifrastické opisy. Frekventované trópy svedčia o lyrizácii výrazu, substitučné „hovorenie“ a ozvláštnňovanie aj triviálnych skutočností vedie k zahmlievaniu či rozširovaniu významov, čo však nehodnotím kriticky, skôr vnímam ako výzvu pre viaceré možné čitateľské konkretizácie. V Krajňakovej tvorbe sa nachádza tiež množstvo intermediálnych súvislostí – či už priznaných odkazov na filmy, výtvarné diela a literárne texty, alebo nepriamych alúzií (hoci v podobe obrazov alebo farieb – pars pro toto synestetické tvarovanie motívov môže evokovať impresionistickú malbu).

V každej časti trilógie sa vyskytuje motív cesty, putovania, ktoré nesúvisí s presne určeným cieľom (ani vtedy, keď postavy odchádzajú do istého, vymedzeného mesta), ale je späté s hľadaním a (ne)objavovaním vlastnej identity či integrity, s otázkami osobnej či historickej pamäte. Pohyb postáv je ambivalentný – beh môže posúvať postavu vpred, ale takisto sa dá vnímať ako útek (z miesta, krajiny, od iných). Krajňakove prózy aj vďaka svojej ambivalentnosti predstavujú v súčasnej slovenskej literatúre naliehavé výpovede o zbabelosti, násilí, krutosti či iných negatívnych javoch, ktoré sa v deji-

nách opakujú bez výraznejšieho posunutia jedincov – azda preto sú cestou k nášmu rozmýšľaniu a ďalším otázkam.

POZNÁMKY

- 1 Cyklickosť, hoci v podobe striedania dňa a noci, svetla a tmy, ročných období, no tiež života a smrti, je charakteristická pre mýty – v tomto smere možno uvažovať aj o mýtizácii v Krajňakovej tvorbe, respektíve využívaní viacerých archetypov.
- 2 Napríklad V. Barborík konštatuje: „Čo bolo v debute objavné, je v tretej knihe už iba bizarné. Táto zmena je najzrejmějšía v poňatí krajiny. Už nie je samozrejým východiskom rozprávania, ale skanzenom, atrakciou pre turistov. (...) Príznačnosť zmúdenia? Skôr mudrovanie, veď výsledky rozprávačovho nadhľadu nad sebou i nad svetom, o ktorom rozpráva, nie sú veľmi prekvapivé. Potvrdzuje známe, variuje niekoľko už akceptovaných spoločenských i literárnych klišé (Američania sú obézni, v internátoch sa pije a súloží a neinak to je aj v nemilosrdne vykorisťujúcom a zároveň infantilnom svete biznisu – a po prebudení nasleduje chandra, weltschmerz či svetobôl...)“ (Barborík, 2014, s. 62). Dané „klišé“ však možno vnímať aj v intenciách naturalistického zobrazenia internátneho života, ako motivované štatútom mladých, ešte naivných postáv – napokon, podobne sú všeobecne známe obrazy nevybuchnutých mín podmienené vojnovou tematikou, aké objavujeme i v Krajňakovom debute.
- 3 Na inom mieste sa takto sémanticky rozširuje prírodný motív alúziou na film Larsa von Triera *Nostalgia*.
- 4 Ide pravdepodobne o odkaz na reálny historický pokus Rusínov/Lemkov o vytvorenie rusínskej republiky vo Florynke v roku 1918.
- 5 Z textu nie je jasné, ako Michal zomrel, čo bol sen a čo skutočnosť, no aj prostredníctvom jeho smrti sa tu kreuje problém viny a zla.

LITERATÚRA

- BARBORÍK, V. (2014). Poznámky k súčasnej próze: súvislosti a tri knihy Maroša Krajňaka. In: *Romboid*, roč. 49, ISSN 0231-6714, č. 5 – 6, s. 55 – 63.
- BENIKOVSKÝ, M. (2015). Funkcia transcendentných motívov v tvorbe Maroša Krajňaka. In: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 III*, Prešov, 13. – 14. novembra 2014. Prešov: Filozofická fakulta Prešovej univerzity v Prešove, ISBN 978-80-555-1401-7, 561 s., s. 358 – 371.
- KOPČA, M. (2012). Rusínsky príbeh. In: *Knižná revue*, roč. 22, ISSN 1210-1982, č. 5, s. 4.
- KRAJŇAK, M. (2011). *Carpathia*. Bratislava: Trio Publishing, s. r. o., ISBN 978-80-89552-06-1, 120 s.
- KRAJŇAK, M. (2012). *Entropia*. Bratislava: Trio Publishing, s. r. o., ISBN 978-80-89552-39-9, 144 s.
- KRAJŇAK, M. (2013). *Informácia*. Bratislava: Trio Publishing, s. r. o., ISBN 978-80-89552-92-4, 120 s.
- KRAJŇAK, M. – ULIČIANSKA, Z. (2012). Rusíni v tomto storočí zaniknú. In: *SME*, roč. 20, ISSN 1335-4418, č. 104, s. 4.
- KRAMÁROVÁ, M. (2014). *Entropia – náhoda ľudskej existencie? In: K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 II*, Prešov, 13. – 14. novembra 2013. Prešov: Filozofická fakulta Prešovej univerzity v Prešove, ISBN 978-80-555-1106-1, 322 s., s. 95 – 103.
- MARKOVIČ, P. (2013). Maroš Krajňak: CARPATHIA. In: *TOP 5 (slovenská literárna a výtvarná scéna 2011 v odbornej reflexii)*. Prešov: FACE, ISBN 978-80-971271-3-8, 176 s., s. 42 – 47.
- MARKOVIČ, P. (2014). Maroš Krajňak: ENTROPIA. In: *TOP 5 (slovenská literárna a výtvarná scéna 2012 v odbornej reflexii)*. Prešov: FACE, ISBN 978-80-971271-9-0, 148 s., s. 40 – 45.
- MARKOVIČ, P. (2014a). Variácie a posuny v Karpatskej trilógii. In: *Romboid*, roč. 49, ISSN 0231-6714, č. 5 – 6, s. 112 – 114.
- PASSIA, R. (2009). Vstupné poznámky k východokarpatskému hraničnému areálu. In: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 1989 III*, Prešov. Prešov: Filozofická fakulta Prešovej univerzity v Prešove, ISBN 978-80-8068-974-2, 419 s., s. 42 – 49.
- PASSIA, R. (2012). Cudzinec na hranici (východné Karpaty ako ideologický priestor v stredo európskych literatúrach 20. storočia). In: *Slovenská literatúra*, roč. 59, ISSN 0037 – 6973, č. 3, s. 204 – 216.
- PASSIA, R. (2012). Problémy a kontexty jedného debutu. In: *Romboid*, roč. 47, ISSN 0231-6714, č. 5 – 6, s. 120 – 123.
- SOUČEK, J. (2013). Farebná próza. In: *RAK*, roč. 18, ISSN 1335-1702, č. 10, s. 42 – 43.
- SZENTESIOVÁ, L. (2013). Za hranicou genia loci. In: *Pravda*, roč. 23, ISSN 1335-4050, č. 155, s. 30.

45 років од смерти Олени Мандічовой, єдиной вызнамнішой русиньской скульпторкы

Олена Мандічова (Олена Мондич, Олена Мандич, за слободна Ілона Шіналі) нар. 26. 9. 1902 в Джюлешті, втогышнёго Угорьского кралёвства, теперь на теріторії Румунії, умерла 12. 3. 1975 у Кошіцях, втогышнёй Чехословакії, теперь на теріторії Словакії. Была першов професіоналнов скульпторков меджі Русинами Чехословакії.

По скончїню гімназії в Кошіцях і Будапешті О. Мандічова перешла до Прагы, де короткый час штудовала на Высокій школі промыслового і ужыткового уменя „Ум прум“ (1921 – 1922), потім на Академії вытварных умень (1922 – 1925), де ей учітелём был вызнамный чеськый скульптор Ян Штурса. У 1926 р. путовала за уменём до Мнїхова, Паріжа і Італії. В тім часі ся выдала за Івана Мандіча, што пріспіло к ей заінтересованю ся отчізнов ей мужа – Підкарпатьсков Русёв.

Іщі як студентка робила над портретами і скульптурами русиньских діятелів, і у 1926 р. ей біломраморова буста Євгена Фенцика была поставлена в Ужгороді. Створила і скульптуру Вівчарь, котра была першов з ряду ей работ присвяченых традичному жывоту Русинів, дале роботы: Дереворуб, Алегорічна композиція і Карпаторуська пісня. В тім часі дістала обіднавку на вытворїня **буст Адолфа Добрянського**, яку поставили у Михаловцях (1928) на Словакії і **Александра Духновіча** – в Колочаві (1930) і Хусті (1932) на Підкарпатю. **Найзнамішов работов того часу была скульптура президента-закладателя Чехо-**

словакії Томаша Гаріка Масарика в жывотній великости, котра была умістнена на памятник у 1928 р. на єднім з главных намість Ужгорода і стояла аж до вернута Ужгорода Мадярьску на концю 1938 р. (была одвежена до Чеська, а потім зніщена повойновым комуністічным режімом Чехословакії).

У 1930 р. О. Мандічова дістала штіпендію од чехословацького міністерства школства на штудії у Франції. По навернутю створила скульптуры двох губернаторів Підкарпатьской Руси – **Грігорія Жатковіча** (1931) і **Антонія Бескида** (1931). Вершынов творчости О. Мандічовой были скульптуры **Александра Митрака** – в Мукачові (1931) і **Александра Духновіча** – в Пряшові (1933). Про послідню умелкыня приправила дакілько варіантів, з яких был выбраный тот, што зображує народного будителя як учітеля, што стоїть ведно зо школярём.

З розпадом Чехословакії і зачатком Другой світової войны умелецьке діятельство О. Мандічовой скончіло. Войновы roky пережыла з родинов у Мукачові, потім в Будапешті. Важна хворота запалу сидячого нерву не до-

• Вызначна скульпторка-Русинка Олена Мандічова, котра є авторков памятників Т. Г. Масарикови і А. Духновічови.

• Скульптура Духновіча-учітеля Русинів на ёго памятнику на Намістю А. Духновіча в Пряшові.

волівала їй творити як скульпторці. Послідніх 30 років життя О. Мандічова зістала забыта, роблячі касірку у обході в Кошіцах.

Література: Владислав Ґрешлик, „Незакінчене танго: до недожитого 85-річчя О. С. Мандич“, *Дукля*, XXXV, 5 (Пряшів, 1987), с. 59-63; Владислав Ґрешлик, „Творчість Олени Мандич міжвоєнного періоду“, in Mikuláš Mušinka,

zost., *Закарпатська Україна в складі Чехословаччини, 1919 – 1939* (Пряшів, 2000), с. 207-214.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Маґочія і І. Попа, *Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010*, с. 442-443, переклад з українського языка: А. З.

Проф. Др. Павел Роберт МАґОЧІЙ, Торонтська універзіта (Канада)

Проф. ПгДр. Юрій Ванько, к. н., славить 75 років од народжіння

Юрій Ванько (Juraj Vaňko) ся народив 25. 3. 1945 у Млинарївцях, втогышній Чехословакїї, тепер на території Словакїї. Він є лінгвістом і універзітним педагогом на Словакїї, подля походжіння – Русин.

По скончїню середній школы у Свіднику (1962) Ю. Ванько штудовав на Філософїчній факулті у Пряшовї Універзіты П. Й. Шафарика у Кошіцах (1973 – 1968).

У 1973 – 1975 роках був сполупрацовником Научно-бадательского кабінету Катедры українського языка і літературы той універзіты. Ёго робота о сінатксісі русинських діалектів з околиці Бардеєва ся стала предметом ёго дізертації на здобытя научного ступня кандидат наук (1976). Од 1975-го року аж до одходу на пензію Ю. Ванько учів на педагогїчній факулті в Нітрі на западі Словакїї (доцент, 1983; професор, 2003), яка ся од 1996 року стала частёв Універзіты Коштантіна Філозофа.

Окрем работ, присвяченых словацькым діалектам і языку літературных творів, Ю. Ванько опубліковав першу велику аналізу сінтаксісу русинських діалектів Пряшівской области – „The Language of Slovakia’s Rusyns“ (*Jazyk slovenských Rusínov*, 2000). У тій і інших роботах науковець обстоює погляд на русинський язык як окремый славянський язык.

Ку вшыткым ґратулантам ся припоюють і члены Академії русинської культуры в СР, таксамо члены редакції часопису Русин. Желаме Вам міцне здоровя, родинне щастя і успіхы в роботі на многая і благая літ.

Література: „Biography of Juraj Vaňko“, in Juraj Vaňko, *The Language of Slovakia’s Rusyns* (New York, 2000). pp. ix-xiii.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Маґочія і І. Попа. *Ужгород: „Видавництво В. Падяка“, 2010*, с. 77-78, переклад з українського языка: А. З.

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н., Пряшівска універзіта в Пряшовї, Центр языків і культур народностных меншын, Інштїтут русинського языка і культуры (Словакїя)

Андрей Бродій и «Шпекуланты»: вінець на могылу зоркого наблюдателя національного развиваня підкарпатських Русинів

Твореня по Первій світовій войні на руїнах Австро-Угорської імперії нової славянської державы – Чехословакїї – возбудило славянський елемент у державі, выкликало економічні, соціально-політичні, але и важні культурні зміны. Так державотворчі процеси, як обчекована підкарпатська автономія у ЧСР (офіціално: Підкарпатська Русь, по чеськы: Podkarpatско), ци, фактічно, боротьба за заведеня автономії выкликали у підкарпатських Русинів небывалый дотеперь рост національного самоосмысленя, соціальной активності, політичної культуры и еманціпації села. Ушиткі тоты здвигы, ясної діло, не могли ся не позначити, и то позітивно, на культурнім и літературнім двиганю регіона. Иде за бурный розвой карпаторусинської культуры и літературы.

Сесе був унікатний результат творчого и культурного вознесеня підкарпаторусинського народа! Ипно за того уповів **Євгеній Недзелський** у монографії «Угро-русский театр» (1941, с. 47) – была то эпоха «повоєнного вдух-

новеня».

Ищи май конкретно за збдобыткы и проблемы театралных змагань уповів **Павло Алексеев** – російський емігрант и бывший актер Московського Умелецького те-

атра (рос.: Московский Художественный театр; МХТ, далє МХАТ), часть актерів котрого (так называна «пражська» група) пішла до Европы на гостєваня, айбо домів до Росії (по році 1921) уж ся не вернула. П. Алексєєв тримав себе в еміграції на Підкарпатськїв Руси за ученика именитого російського театралного реформатора Константина Станіславського – основателя МХАТ.

П. Алексєєв – сєсь «вічній» дочасній режисєр карпаторусинських профєсїональных театрів – у свому приручнику про театралні кружки Підкарпатя **«Основы театральнаго творчества: Краткое руководство для театральных кружков, начинающих режиссеров и актеров»** (1937) писав: *«Помеже населєня Підкарпатської Руси наблюдає ся гет великий інтерєс до театралных предств. Не лєм по варошах, айбо тыж скоро у каждому великому сєлі суть театралні кружки. Каждорочно играут стовкы предств. За режисєрів їм служат переважно учитєлі мїстных школ. Благородну приклонность до театра – сєсь вірній знак живых духовных потреб – из культурного бока мож лєм вітати».*

Мїстна драматургія и карпаторусинський національний театер стали зримов доміантов літературного двиганя часу меживойня. Розвой других жанрів, як то поезія и проза, ани ся не даст порівнати из здобытками мїстной драматургії. По підкарпаторусинських сєлах (котрі днєсь суть частєв України, а тыж Словакії) театралну культуру репрезєнтовали, як ся угадує, скоро 550 театралных кружків, авадь аматєрських театрів. Мїстне театралне двиганя оживило драматургію. Выдтак мїстні драматики про потреби театралів написали и выдали вєцє як 120 (!) пєс. До того, скоро чєтыри дєсяткы театралных штук обстали у рукописах.¹ Ліпші из тых пєс у 1934–1944 роках пак играли в Ужгороді на сєні профєсїональных театрів – **Земського Підкарпаторуського народного театра** (у старів орфографії: **«Земськїв Пѳдкарпаторусскїй народный театр»**, 1936–1938) и єго предходників – драматїчных курсів-школ, а далє (уж по анексії терїторії Чехословакії) – у театрах-наступниках, як то **Угро-руськїй національний театер** (**«Угро-руськїв национальный театр»**, 1939–1942) ци **Руськїй народный театер** (**«Руськїв народный театер»**, 1942–1944). Были то пєсы: «Уйко из Америки» (опубликована у 1922 р.), «Кандидать» (1923), «Нѳмая невѳста» (1926), «Верховинская кровь» (1930) – ушиткі од **Антонїя Бобулського**, «На Верховинѳ» (1925?) од **Бориса Єфремова**, «Маруся» (1930) од **Сїона Сїлвая**, «Сирота» од **Ірины Кейпазы** (1933), «Радости майстра Фулярдіно» (играли подля рукописа) од **Ірины Невицькой**, «Буря над хатою» (1937) и «Тиса тєчє» (1941; играли подля рукописа) од **Ємїліана Калабїшки**, «Бородатє непорозумѳня» (1938) од **Александра Сливкы**, «Овчарь» (1940) од **Михайла Лугоша** и **Владимира Грабаря** и др.

***

На зачатку 1930-х років спровбовав свій талант у драматургії тыж політїк **Андрєй Бродїй** (1895–1946) – єден из майвпливных політїчных дїятєлів 20-40-х років ХХ столїтя. Він опубліковав єдноактову комєдію про народну сєну «Спєкулянты» (1932) ци, фактїчно, «Шпєкуланты», бо написана пєса по русинськы и лєм назва пєсы, а тыж зазначкы у текстї, не знати чом, автор подає у російськїм языку (видав, під впливом русофїлських традицій). Окрем комєдії, А. Бродїй тыж написав курткы монолог «Первый поцѳлуй» (1932). Вєцє ся ангажовати у літературї А. Бродїю завадила політїчна активность.

А. Бродїй народив ся 2 юлія 1895 рока у с. Кивяждь, днєсь Камяньськє Иршавського раєна Закарпатської области у родинї небідного сєлянина – заробникя у США Івана Бродїя, што дав сыну добру просвіту. А.Бродїй скончив Ужгородську грекокатолицьку учительську семїнарію (1914), потому робив учитєлєм у Великому Бычковї, пак був мобїлізований на фронт, дє дїстав поранєня. По войнї спровбовав себе новинарєм, айбо доста скоро ся приключив до творєня новой партії – Підкарпатского землєдѳльського союзу (пак была переименована на Автономный землєдѳльскїй союз).

На зачатку 1930-х років А. Бродїй як політїк и искравый активїста політїчної партії «Автономный землєдѳльскїй союз» (АЗС) сповняв важну функцію редактора ужгородського тыжднєвика «Русскїй Вѳстникъ» (1924–1939) – офіціального органа той партії. Доста скоро (по смертї головы АЗС Івана Куртяка) А. Бродїй перебрав на себе повноважєня головы той партії (1933–1944 рр.) и як ї лїдєр став депутатом Чехословацького парламєнта; за даякый час – тыж премєр-міністром первого автономного уряда Підкарпатської Руси (1938).

Популарна в народї партія АЗС зятямила ся сочасникам своєв активнов позїцієв односно автономного статуса края у Чехословацькїв державї. Сєсь статус Підкарпатська Русь мала дїстати нараз по тому, як ся зголосила у 1919 році на доброволнів основї стати частєв Чехословакії. Але и по пятнадцяти роках політїчных дєбатів чехословацька влада не мала дякы дати довгообчєковану автономію, што гєв-там оддрылєвало од Прагы підкарпатських політїків.

Перманентный конфлікт АЗС из офіціалнов Прагов побуждав партїяшїв-автономїстів (многі из котрых ся хылили ид промадярськїв орьєнтації) глядати підпору – хоць бы и у Будапєшта. Новє політїчне вієня – гєт од Прагы! – совпало из рєвізіонїстськов політїков Будапєшта на вернути Підкарпатську Русь. Туй ся напрошує вєпрос: ци був А. Бродїй агєнтом Будапєшта, што підпоровав мадярськїй рєвізіонїзм? Видав, дїло обстояло мало иншак: як політїк-реалїст А. Бродїй ся розчаровав у політїчных перспєктивях Чехословакії завєсти на Підкарпатськїв Руси автономію, рїшати проблему словацько-русинської гранїці и обєдинити ушиткі русинськї терїторії «од Попрада до Тисы». Межи тым, Мадярську державу у політїчній атмосферї конця 1930-х років він тримав за май реального играча на політїчній шаховніцї Европы. У єго розуменю як політїка и лїдєра рєгіональных автономїстів автономный статус Підкарпатської Руси у складї Мадярської державы омного вєцє важив, чим неопрєдєленость політїчного статуса підкарпатського рєгіона у складї Чехословакії – державы хотяй демократїчної, айбо – у реалїях надходячого нїмєцького нацїзма – чим далє ілузорной.

Так ся и стало. Мадярщина (наперєк Парижськєму мирному договору) 15 марта 1939 рока анексовала Підкарпатську Русь. Андрєя Бродїя нова-стара влада призначила (май 1939 рока) депутатом нижнєй палаты мадярського парламєнта, дє під єго вєдєнєм група підкарпатських депутатів у 1939-1940 роках ся силовала завєсти автономію. Друга світова война измїшала політїчні плани А. Бродїя – Будапєшт приставав на то, што из автономным статусом рєгіона буде визначити лєм по войнї. Штоправда, Підкарпатськїв терїторії навперєд був обїцяный статус будущей автономії під назвов Kárpátaljai vajdaság (Підкарпатськє вєоеводство) из своїм 45-члєным соймом (мїстным парламєнтом).

У 1944 році, коли стало ясно, же Мадярщина (як союзник нацистської Німеччини) у тів війні втратить анексовані території, включно Підкарпатську Русь, вопрос автономії одпав сам по собі. А. Бродій зачав наробляти новий план – не дати мадярськїм владі можность евакуувати углуб Мадярщини промышловый комплекс, обы не послабити регион. В августі 1944 рока він провбовав наязати контакт из советськыма партизанами у Словацькїм націоналнім повстаню, а тыж из партизанами на Підкарпатю, але неуспішно...

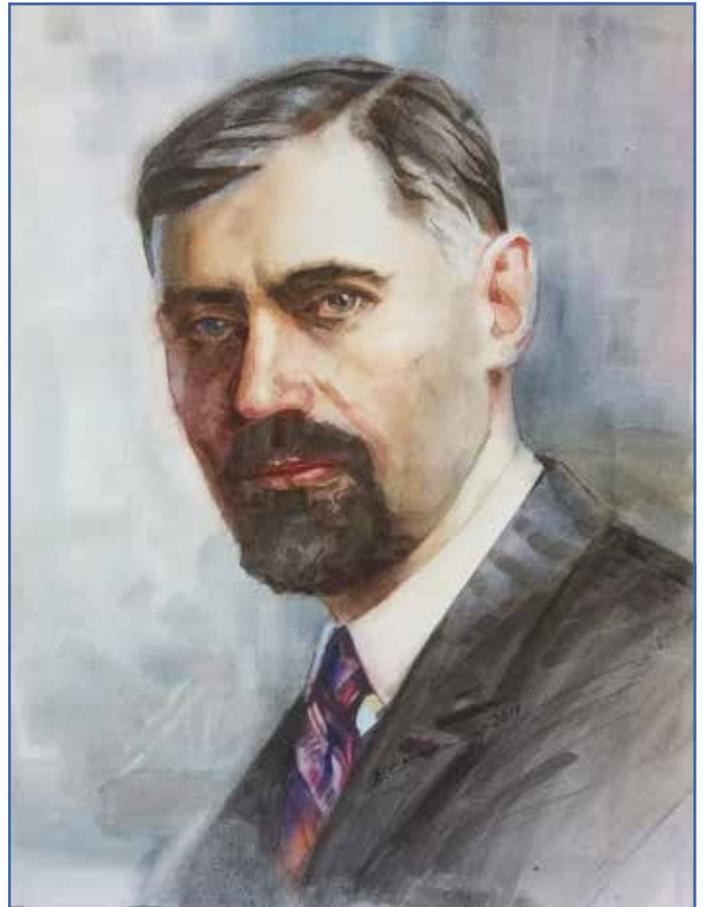
25 новембра 1944 рока советська контррозвідка арештовала А. Бродія, а в маю 1946 рока в Ужгороді советы засудили го на смерть як зрадника, што колаборовав из врагом – мадярськов владов М. Гортія. Розстріляли А. Бродія в ужгородськїм тюрмі у 1946 році, але не знати, коли тото ся стало и де на ужгородськїм Капушанськїм цвинтарю уночи тайно го поховали. За єднов інформацієв розстріляли 11 юнія, за другов (посвідка из «загса Ужгородського містськовиконкома») – 7 децембра. Лем по паді советського тоталітаризма нова українська влада А. Бродія регабілітовала (27.12.1991).

***

Песу «Шпекуланти» Андрей Бродій написав десь під конець 1930-го ци на зачатку 1931 рока. Первыи раз опубликовати і він дав до своєї новинкы «Русскій Вѣстникъ», котру редіговав. Штуку напечатали на продовження у дакілько числах за 1931–1932 рокы. Лем потому вийшла книжна верзія той штуки – в ужгородськїм видавательстві Юлія Фелдешія – у 1932 році. Автор подійняв актуалну на тот час проблему бідования підкарпаторусинського села, искрыто апелувучи до чехословацької влады. За інспірацієв не мусай было ходити далеко; був то час, коли по русинськых селах у всів «красі» дала за ся знати світова господарська криза (1929–1933), што принесла про десятки ци й стовкы тысяч містных жителів безроботя и жебрацтво.

У репертоарі аматерськых (селськых) театрів на Підкарпатю доміновали тогды малі драматічні форми. Акурат єдноактова песа всеціло одповідала професійному уровню любительськых труп. (Професійного театра, обы міг играти великоформатні драматічні штуки, на тот час на Підкарпатськїм Руси ищи не было). А. Бродій ся орьєнтовав на аматерськый театр, коли плановав писати свою «комедію в одном дѣйствіи». И тыж ся орьєнтовав на підкарпатське село – єго зрителів, про котрых путичка у широкий світ ишла лем через русинську народну бесіду, и тота бесіда про просту челядь значила омного веце, чим чужі так російськый, як українськый языки. На титулі книжки «Шпекуланти» автор песы зазначив, же написана вна «на одном из карпаторусских нарѣчій».

Треба вызнати, што у сесь час по русинськы писати уж ставало даяков нормов – айбо лем мимо території Підкарпатської Руси. Было то так у США, де часть інтелігенції підкарпаторусинської діаспори перейшла на народну бесіду, приміром, **Емілій Кубек**, **Валентин Горзо**, **Стефан Варзалій**, **Георгій Гуланич**, **Джордж Терзе (Юріон)** и др. Было то так тыж у Русинів-Лемків – так в еміграції, як дома, приміром, **Григорій Гануляк**, **Аскольдович (псевдонім)**, **Иван Русинко**, **Димитрій Вислоцькый (Ваньо Гуцянка)**, **браты Стефан и Петро Телепы**, **Ніколай Цисляк**, **Иван Похна**, **Параска Спьяк**, **Стефан Кичура** и многі другі. Яло бы у тім контексті наганути ищи **Гавриїла Костелника** у Русинів Воеводини ци, приміром, **Анто-**

• Народный уміелець України Василь Скакандій: Портрет Андрія Бродія, акварел.

ня Годинку у Будапешті...

Видав, свій експеримент из русинськов бесідов про літературну творчость А. Бродій признав за не аж так успішний и навхтема перейшов на основы русофілства и російського языка. Межи тым, акурат по «Шпекулантах» на Підкарпатськїм Руси ся провказала група писателів русинофілського направеня. Кедь говорити локално лем за драматургію, можеме туй означити ряд драматиків, чий творы были написані по русинськы. Иде за песы «Полюбив панич селянку» (1935), «Буря над хатою» (1937) и «Тиса тече» (1941) од **Еміліана Калабішкы**; «Тарасович» (1936) и «Тестамент» (1936) од **Ивана Муранія**; «Над Юрою Коржом псалтырь читають» (1934) и «Канцелярская сила» (1935) од **Фомы С. Легуна**; «Овчарь» (1940) од **Михайла Лугоша** и **Владимира Грабаря** и другі. Помеже песы прясівських літераторів были то «Вѣдьма-Босорка» (1933), «Большая» (1934) и «Так то было» (1950, опубликовав у США) од **Ивана Новака**; «Присташъ» (1935), «Сельскій судъ» (1937) и «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» (1937) од **Йосифа Кизака** и др.

Кедь говорити за сімпатії зрителів, ім ся любили песы тых драматиків, хто ся одкликовав на потреби культурного житя и тогочасні проблемы общества. Дійство у сякых песах майже усе перебігає у природному русинському окруженю, а в основу драматічного конфлікта майже усе ся кладе актуална на тот час легка соціална проблематика, означена лем схематічно. Драматічний конфлікт перебігає без даякої трагедійности ци й жертвенности из боку героїв. Містні драматикы той эпохи усе ся клонят до мелодраматизма, без даякых амбіцій подійняти глобалні світові проблемы ци й глубоко ся занурити у психологію своїх героїв авадь указати даякі переломні моменты істо-

рії свого народа. Даколи выпозірує й так, же иде за одну нескончаему «народну песу» у многих житевых варіаціях. На означеня сяких творів хосновали дакілко назв, як то «весела гра», «народна песа», «селська гра», «селська комедія», «весела сцена», «селська історія» и т. д.

Сесь інтерес общества до «свого» (орігінального) репертоара доста скоро учув писатель и драматик **Антоній Бобулський**, котрый як первый из містных авторів зачав писати легкі водевілі и комедії, як то «Уйко из Америки» (1922), «Чи доллары?» (1925), але главно – «Нѣмая невѣста» (два виданя: 1926, 1932). Ведно из А. Бобулським русинські народні характеры на сцені указав **Сіон Сілвай**. Як драматик він добрі ся зятявив зрителям своєв мелодрамов «Маруся» (1930). Жанр комедії, водевіла ци легкой мелодрамы и надале обставав жаданым про зрителя. Выдтак у 1930-ті роки провказали себе у комедійнім жанрі **И. Новак** («Большая», 1934), **И. Мураній** («Тестамент», 1936), **Й. Кизак** («Свадьбой начинается и свадьбой кончится», 1937), **А. Сливка** («Бородате непорозумѣня», 1938) и други.

На розділ од других авторів комедійного жанра, А. Бродій свою сатірічну соціально-бытову комедію «Шпекулянты» віновав проблемі тяжкого економічного житя на Підкарпатськїв Руси и вшеляким негативным рецідівам, што ся до того вьжут – спекуляція, шефтарьство, краденя, чалованя, гунцутство и т. д. Люде выживали, хто на што був годен. То був час, коли шефтарям ся выплачив шмугель (то значит, контрабанда) из доганом. Туй бы мож, хоть лем єдним шориком, приганути тему контрабанды ци май конкретно – шефтованя из доганом (и паленков) в умелецькїв літературі. Од добы гоголівського Чічікова из «Мертвых душ» тотя проблема не перестает быти актуалнов до днесь. Так ци иншак найдеме ї тьж у карпаторусинськїв літературі – у песі **Александра Духновича** «Головний тарабанщик» (1852, образ шпекуланта Празноглавського), в оповідці **Анатолія Кралицького** «Житейскія дрязги: Возня с запрещенным табаком» (1893), в оповіданю **Ивана Муранія** «Купованя мелаю в 1919-ом г.» (1941) и других творах.

Подля сужета комедії «Шпекулянты», селський шефтарь єврей Лейб десь роздобыв мадярського пахнячого догана. Обы обыйти «фіанцы» (данєвий уряд), Лейб(а) дав го сховати до мало нечистого на руку сосіда-Русина Ивана. Айбо Лейбу выслідили два Русины-аферісты, котрі ся чинят чеськыма «фіанчными інспекторами» и про істоту бесідувут из гандлярями по чеськы. У хьжы Ивана перепуженый Лейб провбує даяк ся одкупити од «фіанців». Стокмив ся из нима за пятьсто корун. Коли переведіті злодії из грішми пішли гет, Лейбу навцівили справдішні інспекторы из фінансового уряда. И туй Лейб порозумів, же го «здоіли» злодії. (Чисто гоголівська штучка – позерай «Ревізор»!)

Автор провказує соціалні проблемы села – не оправдувучи, айбо холем обьяснювачи вчинкы своїх героїв, што ся пушавут до краденя, гунцутства и шефтарьства. Ёго герої – прості люде. У иншакому житю вни были бы цалком иншакі, кедь бы не бідованя. И не став бы ся из нима тот трафунок, што ся мало не скончив покутов. На сцені видиме тіпову русинську родину – порядочну, богобойну, роботливу и усиловну. Муж (Иван), Жена (безименна) и їх дїтвак Цилє (курта прозывает од мена Висиль) суть обычайні селяне – почливі, щиросердні, розсудливі, непиякы и добрі сосіды. Живут бідно, мож уповісти – из дня на день. Живут своїм розміреним селським житям. Межи

тым, у стайні уж не мавут ани теляти, ани коровы. Обы было чим палити, не так давно уночи вни покрали попівські дрыва.

Иван цалком нездалый до шефтарьства челядник, айбо коли раз вночи из двома міхами «мадярського» (контрабандного) догану до хьж ся ввалив їхній сосід Лейб(а), Иван по сосідськы не годен був одказати Лейбови; видав, и даяка копійчина у газдівстві бы ся придала (туй и дале текст даєме в авторськїв ортографії – автор не хоснує літеры «є» и «г»):

Муж: Уткѣты тотя добыв?

Лейб: Чоловѣче, не звѣдай нич ай дагде запхай на два, на три дны, бо знаєшь, што чорт не спит, а за сяким каждый нюхат.

Муж: Чоловѣче божый, а кѣдь тотя у мене найдут?

Жена: Ой Лийбо, из того ищи годна бѣда быти.

Лейб: Яка бѣда? Што за бѣда? Найдут, та найдут. Та возмут. Та моя бѣда, ни ваша!..

Жена: Айно...!? А кару пак тко буде платити?

Муж: Ты ся жоно в тотя немѣшай. <...> Я не збаву. Лиш знаєшь, аж найдут, та я нараз уповѣм, што довган е твуй.

Лейб: Не найдут, не найдут. Што говоришь дурницу? Ба тко бы издурѣв у тебе довган глядати? (Развяжет мѣшок и вытянет узел листовъ): На, та порѣжь собѣ. Сякогось ищи и так ни кури.

Муж: Ой нѣт. Я аж отложу, та як сусѣдови, спрячу ти 'го задарь.

Лейб: Иванку, я дуже ти красно дякую, но знаєшь, што я тотя не хочу. Ай пак обрахуемєся...

Автор у сатірічнів комедії доста реліфно прописав характеры своїх героїв. Лейб – то газардний шефтарь, націлений на гроші – купити тунє и перепустити дорого. Він тьж майстер истокмити ся из фінансовов поліцієв и дати одкуп, обы минути кару. Двоїця Русинів-ложноінспекторів (I. гость и II. гость) – то опытні, выбиті махлярі. Се професіоналы свого діла, што добрі знавут як пререяти жертву: вни взяли на ся панської платя, ходят из ташками у руках. Наподобнювачи исправдушных чеських фінансовых урядників, на людєх злодії говорят лем по чеськы. Штоправда, гев-там вставлявут русинської авадь мадярської слово (прозражувут себе!), лем же настрашені герої на тотя ся не творят.

Майбілшым одкрытям драматика А. Бродія став образ девятьрочного дїтвака. Цилє, як го глубоко очертав автор, – се любопытливы дїтвак, што позерає на світ широко отвореныма очима. Се жива натура, як веретено верткый, всягде ся пхає, ушитко хоче видіти и чути, зато усе ся знає запхати до бесіды старших – и тотя доста часто стає у песі жерелом комічного ефекта. На зачатку дії – у завязці пєсы – видиме, як Цилє своїм діточым розумом глядає отвѣт на вопрос: Як стати богачом? Перву ошколу, так бы мож уповісти, «теоретічної науки» за способ стати богатым Цилє дістає од своїх родичів:

Сын: Но, – а пак я чув, што Ковнер не був усе баровом [бароном – В. П.]. Та аж вун муг ся стати таким великым баровом, та пак я чому бым не годен быти князьом? Та нѣт?

Муж: Майже.

Сын: Што майже?

Муж: Майже, што нѣт?

Сын: Нѣт..

Муж: Бо Ковнер, хлопе, перед тым був богатым Ковном, а ты и перед тым и за тым будешь небораком,

бѣдным рушняком.

Сын: Оо-ва, тото не буде. Я няньку буду богатим. Зароблю много и много гроши и буду дуже богатим.

Жена: Будешь богатим як Лоняк. И Лоняк робит калѣка каждый день до слѣпоты.

Муж: Майже. Аж ты из роботы хочешь убогатѣти.

Жена: Но, не сучи уже туюлькы, ай иди геть спати и ты.

Сын: Так пак як мож иншак статися богачом няньку?

Муж: (встает и роботу отложить) Як? Так як Ковн и другѣ Ковны: шпекуланством.

Жена: (к Сыну) Но иди спати, иди (отведет его к печи).

Сын: Я мамко быв бым добрым шпекулантом.

Жена: Тать я вижу, што ты великий шпекулант... (Стѣгает из него платья).

Сын: Айно. И пан учитель ни раз ми уже казали, што я великий шпекулант... (вылезет на пѣчь и ложится спать).

Акурат трафунок из доганом у хыжі Ивана, свідителѣм чого був малый Цилѣ, став про нѣго образнов практиков ци, мож уповѣсти, – первым експліцитным образчиком. Каждый герой дашто додае до ѣго розуменя богатства и способа, як го досягти. Шефтарь Лейб лакомит го пахнячим доганом (символ легкого житя), из котрого мож скрутити добрі сіворы... Ложні «финансові инспекторы» тихонько ся потішавут из того, же Цилѣ, видав, тыж стане, як вни, инспектором, лем же мае ся научити «як треба здоѣти бика». Няне конець песы выясняе собі и сынові, же «инспекторы» – то «якѣсь махляники... шпекуланты». А мати учит сына, як мож розпознати шпекуланта:

Сын: А пак уткѣ они знали, што Лийба в хлѣвѣ с до-вганом?

Жена: Та ци чорт ѣх знае? Ткось ѣм доповѣв.

Сын: Вшитко знали. Тото были вилікѣ мудрякы. Розумні люде, шпекуланты.

Жена: Тото паны, ни люде. Кульком ти уже раз казала, што тко в довгих нагавицях ходит, то жид або пан, – а ни чоловѣк.

Цилѣ, напозиравший ся той драматичной комедіи, коли Лейба, як быка, «издоили» майхытромудрі шпекуланты, своїм ищи діточым розумом умствуе: «Чоловѣк обогатѣти лишь шпекуланством може...».

Комедія має гейбы два планы. Нижній – то перебіг сужета. Вышній – то філософської роздумованя дієвых особ – простых селян – за своє житя и будучность. Автор (подля закона жанра) од себе туй нич не додае. Правду житя прояснявут самі героі, што ся силувут варовати од світа злодіїв. Издрилѣваня житєвых позицій дієвых особ лем ускорюе тоты процеси. Як бы ся там не скончила сужетна лінія про Лейба – ци не аж так зле, ци, нарубы, цалком зле, – в основі то нич не міняе, докудь ся не помінявут соціално-економічні пудмінкы житя. Бо Лейб израна изась ся возьме собі дашто вышпекуловати, а ложні финансы изась найдут си «жертву», обы і «издоіти»... «Панство» буде жити своїм житѣм, чалувськым, а люде – своїм, жебрацькым.

А Иван назад буде мати клопоты... Бо подмінкы житя суть, гейбы тяжкый засуд: «Из роботы» «и перед тым и за тым будеш небораком, бѣдным рушняком»!

Комедія «Шпекуланты» сатірично провказуе реаліи карпаторусинського села часу депресіи 1930-х років. А Бродій высміяв вічну проблему людського общества – жадность за богатством. Комедія написана живо, из знатям проблемы; і мож зачислити до ліпших едноактовых театралных штук на Підкарпатськв Руси 1930-х років.

Проблема, котру подойняв автор, актуална и днесь, а пороки (контрабанда из доганом и паленков, шефтарьство, шпекуляція, чалованя) каждоденно мож видіти у нашому «капіталістичному» обществе. Сесе робит песу актуалнов ай днесь. Не чудно буде, кедь завтра-позавтра якісь аматерські кружки ци й професійні театры заграют і на сцені. И буде се достойный вінець на могылу Андрея Бродія – зоркого наблюдателя національного развиваня підкарпатських Русинів.

ПОЗНАЧКА:

1 Повну бібліографію пес підкарпаторусинської драматургії часу меживойныя умістили сьме у нашому монографічному выдані; *позерай:* ПАДЯК В. Історія карпаторусинського національного театра и драматургії: Высокошкольський учебник. – Пряшів: Выдавательство Пряшівського універсітета, 2018. – С. 327-340.

(Публікуеме в оригіналі – підкарпатськым варіанті русиньского языка.)

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД., Пряшівска універзіта в Пряшові, Центр языків і культур народностных меншын, Інштїтут русиньского языка і культуры (Словакія)

ВІРШЫ ДАНЬЄЛЫ КАПРАЛЁВОЙ З ПОГЛЯДУ ЕКОКРІТІКЫ

Abstract

The article deals with the poetic work of Daniela Kapralová, which we interpret from the perspective of environmental criticism. In the first part of the article we present the ideas of environmental literary criticism (ecocriticism) and its main representatives, together with an overview of the perception of nature in human society over several historical periods. In the second part of the article we are interpreting the collection of poetry by Daniela Kapralová named *Srna v neraji*, in which we notice the depiction of nature, the rhetoric and language used in the poetry and the relationship between the lyrical subject and nature.

В рамках сучасной русиньской літературы на Словакіі по році 1989 ся можеме стрїтити векшынов з творчостѣв авторів старшой генерації. Мена як Юрко Харитун, Миколай Ксеняк, Штефан Смолей, Осиф Кудзей ці Штефан Су-

хый суть знамы нелем студентам русиньской літературы на Інштїтуті русиньского языка і культуры, але і многым читателям часопису *Русин*. Дакотры з тых авторів почас своєї писательской карьеры перечеряли дакілько тем,

жанрів і поступів. Платить то главні про Миколая Ксєняка, іншы авторы, як напр. Осиф Кудзей ся зась радше довгодобо тримлють жанру, з котрым ся їм подарило здохыти успіх.

Як сьме уж конштатовали, іде главні о літературу найстаршой генерації русиньскых авторів, з творчостєв молодшой генерації або новых авторів ся можеме стрітити главні дякуючі *Літературному конкурзу Марії Мальцовской*¹. Суть то напр. абсолвенты високошкольського штудія русиньского языка і літературы на Пряшівській універзиті в Пряшові, і то є але менше чісло, як бы было про розвой русиньской літературы хосенне, їх тексты потребууть векшу редакчну управу і веце над нима попрацювати ай з умелецького боку. Наперек тому собі каждая нова выдана книжка од менше знамого ці новшого русиньского автора заручені здобуде позорность нелем читателів, але і людей, котры ся заоберають русиньсков літературов з професіонального боку. Перед часом ся таков авторков стала Людміла Шандалова, котра ся указала як жанрово флексібілна авторка літературы про діти і молодеж, выдала дві книжки поезії (*Подьте діти, што вам повім (2013)*, *Ани бы сьте не вірили (2018)*), дакілько сценарієв приповідок на школьску інсценацію, доконця і прозу про дорослого читателя *Червеный берег (2016)*. Окрім того пише ай інтїмну поезію і таксамо набоженьску поезію (в року 2020 рихтує выдати зборник набоженьской поезії про діти).

Думає собі, же мож повісти, же далшов яснов, но притїм релатївно незнамов звїздов ся стала **ПаедДр. Даньєла Капралєва**. Ёй мала книжочка поезії з назвов *Серна в не-раю*² (2018) є інтересным твором, котрый собі заслужить позорность нелем шырокой группы русиньскых читателів, але і одборників, котры ся заоберають русиньсков літературов і можуть к тому тексту приступити з веце углів погляду. В рамках нашой статї хочеме представити авторчину поетїчний зборник, на котрый сьме спробовали назерати з помочов єдного із приступів сучасной літературной і культурной теорії – з помочов екокрїтіки або екологічной крїтіки.

Екокрїтіка – екологічна крїтіка

Екокрїтіка (або екологічна крїтіка, енвіроментална літературна крїтіка, зелены штудії ці екопоетїка) представляє інтердїсціплїнарный приступ при баданю літературы, при котрїм позераєме на репрезентацію природу і країны в культурных текстах³, причїм ся снажить дойти ку способам рішіня сучасных енвіроменталных проблемів.⁴ Є заложена на предпкладї, же культурны (то значїть і літературны) тексты вытваряють конштрукції шпєціфічных образів або понять природу, котры ся наслідно проявлюють в мімолїтературнім матеріалнім світї конкретными практиками. Позорность ся обертать на постої ку природі або животному окружїню і на реторїку (выбер слов, образы), котра ся поуживать, кедь ся о тых темах бісїдує і розповідать. Прїмарні ся не снажить о змїну ці заставлїня тых процесів, дає собі але за задачу відїти і указати, же інформованє читаня культурных текстів може помочі к звышованю одповідности у звязи із охрانون животного окружїня, єдночасно хоче вказати на способы розвоя сучасной сполочности і конштрукцію образу „природу.“ Підчаркують ся постої к природі в минулости, але єдночасно ся назначують здрої на змїну думаня або

цілком нове думаня о екологічных проблемах. Екокрїтіци беруть природу як централный пункт, мають назор, же наш вывой як сполочности є завїслый і на природі. Зато рекомєндують чїтати тексты сучасны і минулы іщі раз – наново – з тым, же ся буде назерати главні на репрезентацію природу в тых текстах.

Взник екологічной теорії быв подмінєный екзїстенцієв капїталїзму без гранїць, з прїчыны надмірного выужываня природных здроїв і проблематїчных дефініцій „розвоя або напредованя“, в огрожїню жывного окружїня. Екокрїтіка ся снажить перепойти штудії літературы і енвіроменталной актївїты, гуманїтних і енвіроменталных наук, є в близкїм одношіню к філософії, соціології, екології ці фемїнізму.⁵

Образ природу в думаню „западу“

Єднотлївы репрезентації природу (літературны, візуалны або іншы) в текстах суть звязаны з добовыма назорами і нараблїнєм з природов. Природа была спочатку описована як природа, котрїй владне чоловік, нескорше vznikла ідея чоловіка як справцю природу і ідея, же чоловік має повинность злїпшыти став природу. **Томас Гобс (Thomas Hobbs)**, англїцькый філософ сімнадцятого стороча, вірив, же початочна природа была прїмітївна і дика а аж людська сполочность вытворила чутя комфорту і безпечности. Далє **Джон Локе (John Locke)** мав назор, же люде бы мали мати свїй постой к землі як к своему прїватному маєтку, подля нєго мімолюдський світ дістанє значїня аж актїєв людеї.

Нескоршы філософы мають к природі менше інштрументалный приступ. В періодї європского просвітїтельства, в початках модерного світа, vznikають думкы, же чоловік ся може здоконалити і злїпшыти через злїпшіня ставу природу – здрава і просперїта індївудала є звязана із просперїтов і здрявєм країны. **Жан Жак Руссо (Jean Jacques Rousseau)** як єден з першых крїтїків „прогресу“ гварив, же екзїстенція в природі была найчїстїшов і найлїпшов формов людської екзїстенції. Природне было без выны, цївілізація была умела і скажена. В літературі романтизму была країна і природа глорїфікована і ідеалїзована, што было у протикладї к місту і промысловій выробї, к їх бруду, дыму і знечїшціню. Таким способом зображїнєм природу ся підчаркує важность балансу одношіня чоловіка і жывного окружїня.

У вісемнадцятїм і нескорше девятнадцятїм сторочу європський колонїалїзм і нескорше капїталїзм відїв природу як дашто, што має быти людми наповно выужыте к черьпаню выгод. В рамках колонїалїзму напр. vznikать репрезентація домородців як сучастї природу – суть дїкы, прїмітївны, мали бы быти здоконалены або цївілізованы Европов. Таким способом vznikають образы природу, котра є барбарьска і дика, має быти скрочена і має єй владнути чоловік.⁶

Обрат в западнім думаню в напрямї веце екологічного зеленого приступу ся вяже к двом авторам. Англїчан **Джон С. Мілл (J. S. Mill)** в есеї *Природа*⁷ гварить о тїм, же людськы чїны або актїї суть нераціональны, бо ся снажать змінити природный напрям природу. Мілл реагує на теорію економїкы, подля котрой є конштантний став богатства, капїталу і популяції відженый як негатївный тїп прогресу. Мілл але гварить, же спокїйна статїчна економїя, в котрїй люде не все хотять лем і лем просперовати з цілєм

прогресу (богатства, зберання здроїв), бы зробила векшы простор про зліпшіня і здоконаліня людського думаня. Важный є і постой **Джеремі Бентема (Jeremy Bentham)**, котрый резолутно повів, же не є акцептователне быти крутым к звірятам.⁸

І дякуючі ним ся в двадцятім сторочу критично назерать на ідею розвоія і позорность ся пересувать на проблематіку мімолюдського світа природы. Ту можеме спомянути **Ентоні Гідденса (Anthony Giddens)**⁹, подля котрого бы ся мала сполочность реорганізовати і быти моралнішов. Ведно з модернізацієв сполочности суть чім дале, тым векшы части природного світа включно дикого світа під владов людей. Зато бы сьме ся мали веце старати о животне окружіня в духу ідеї о чоловікови як справцєві природы.¹⁰

Екокрітичны авторы

*„Екокрітіка є критичный постой або мод, котрый назерать на репрезентацію природы і країны в культурных текстах, концентрує ся на постой к природі і на реторіку, котра ся поужывать, кедь ся о природі бісїдує. Ведно з екологічным актївізмом і соціалнов теорієв екокрітіка має назор, же реторіка культурных текстів рефлектує матеріалны практикы к животному окружіню, інформує о них, і еднчасно ся снажить звекшыти усвідомлєваня тых процесів з помочов екологічных наук і приступів.“¹¹ К вызначным журналам, котры ся заоберають перепойнєм теми животного окружіня і літературы, патрять періодікум *International studies in Literature and Environment*¹².*

В зборнику *The Ecocriticism Reader*¹³ (1996) едіторів **Шерілл Глофелті і Геролда Фромма (Cheryll Glotfelty, Harold Fromm)** была дефінована екокрітіка як штудованя одношіня меджі літературов і животным окружінєм. Нескорше ся в рамках екокрітікы зачав поужывати веце політічний і інтердїсціплінарный постой к текстам. Вызначнов публікацієв є монографія **Лоренса Буелла (Lawrence Buella)** *Енвіроментална імагінація*¹⁴, в котрій описав дакілько знаків годночіня тексту, які му дають означіня енвіроменталный текст:

„1. Мімолюдське окружіня або дімензія не є притомна в тексті лем як рам про розповіданя дїї, але вказає на то, же людська і природна історія суть перепоены і взаємні впливають на себе.

2. Людськы інтересы не суть прївілегованы над вшыткыма остатніма інтересами.

3. Текст зображує людей як одповідных за животне окружіня, є то часть етічного і моралного плану тексту.

4. Животне окружіня є описане як процес, не як стабільна і самозрозуміла конштанта.“¹⁵

Буелл дале гварить, же найміцнішов метафоров, котру мать сучасна енвіроментална імагінація к діспозіції, є праві апокаліпса. В рамках вытваряня таких образів, можеме у авторів ідентіфікувати выядрєваня, котре ясно выдїлює, што є добре (природа, звірята) і што плане (люде, технологія), прічїм ся сімулує можный сценарь – в інтересі вытворіня міцнішого усвідомлєваня екологічных проблемів.

В рамках енвіроменталной критікы міцно резонує термін *Deep Ecology* (можеме то переложыти як *Глубока екологія*, хоць адекватніше є говорити о *взаємній перепоеній екології*). Є то термін, котрый репрезентує думку перепойня вшыткых животных форм і природных елементів. Ідея

Deep Ecology вірить, же наше вниманя світа, думаня, акції і реакції суть антропоцентричны, то зн. людскоцентричны. То нас але оддалило, одчужило од природного окружіня і способило то, же сьме зачали выужывати природу. Зато є потребне ся стати біо- або екоцентричныма.¹⁶ Як гварить **Арне Неесс (Arne Næss)**¹⁷, є потребне, жебы сьме при раціонально-інтелектуалных одношінях і реакціях к природі, мали вытворене і емоціоналне одношіня. Гварить, же і людський і мімолюдський живот має природны годноты, то зн. значіня мімолюдського живота не є залежне на тім, ці є або не є про людей ужыточный, але праві наспак. Наша людська екзистенція є залежна од живота мімолюдської природы, і є потребне вытворити сі решпект про вшыткы животны формы, але і про розлічны елементы країны як рікы, горы і т. д.

Посліднім терміном, котрый хочеме спомянути, є *екофемінізм*, то зн. перепойня думок екології і фемінізму. Подля того терміну значіня і назоры патріархальной сполочности дішли аж ку утиску жен і природы. То ся ілюструє на прикладі патріархалні вытвореного образу протиставлїня природы і культуры. Природа є покладована за фемінінну, культура за маскулінну. Маскулінна культура є звязана з думанєм, обектївітов, раціоналітов і публічностєв. Фемінінна природа є звязана з тілом, субектївітов, емоціоналітов і прїватностєв, інтїмітов.¹⁸

Такым способом выник образ природы означованый як Мати (Матка) природа, і таким способом ся жена натуралізує і природа фемінізує. Взникать образ жен, котры суть порівнованы з природов з прічыны їх біології, зато і ей основна задача є привести на світ живот і выховати го. Тоты функції жены суть віджены про ню як природны, але тым ся ігнорує роль культуры і сполочности, котры женам дають тоты функції, приписують їм їх. А наспак, природа є матірєв, то значіть предпекладати, же задачов природы є утримовати живот і приношати вшытко потребне про людей. Выслідком того є так подля екофемінізму муж, котрый домінує женам і природі. Мужове конають і думают так, же жены і природа бы мали быти хлопами выужываны.¹⁹

Можеме повісти, же екокрітіка є літературнов екологієв. Аналізують ся тексты, котры пишуть о природі, назерать ся на роль простору (умельый, людський, природный) і на усвідомлєваня екології і екологічных проблемів в літературных текстах. Описують ся постой еднотливых періодів к мімолюдському животу, зображіня людського-мімолюдського одношіня, контекст літературных творів (як напр. антропоморфічны, патріархалны або капіталістичны постой ку природі і країні), еднчасно ся вытваряють тексты, котрыма ся упозорнює на енвіроменталну сітуацію в сучасности. Тоты думкы мають о то векшу ціну в сучасности, коли ся заперать правда, люде ся наvertsають к ідеям о плохой землі, поперець ся факт, же ся минить кліма і же людство своїма акціями способлює екоціду.

Даньєла Капралєва: Серна в нераю

Єдним з найінтереснішых явів в русинській літературі на Словакії за послідні роки є малый зборничок поезії **Даньєлы Капралєвой** в русиньскім і словацькім языку з назвов *Серна в нераю* (2018). Авторка штудовала одбор фотографія на Середній умельцькопромысловій школі в Кошіцях а нескорше на Катедрі вытварной выховы Універзіты П. Й. Шафарика в Пряшові. В минулости робила

у Вігорлатському музею і Вігорлатській бібліотеці в Гуменнім, Музею модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях і в каштелю в Снині як кураторка. В році 2016 брала участь в Літературнім конкурзі Марії Мальцовской з віршами, котры одборну пороту натілько заінтересовали, же їх оцінили третім містом в данім рочнику. В році 2018 наслідно узріла світло світа книжка *Серна в нераю*, котру выдало Обчаньске здружіння Колысочка – Kolíska.

Поезія Даньелы Капралёвой была характерізована словами літературного науковця доц. ПгДр. Маріана Андрічіка, ПгД.: „Капралёву бы сьме тіпологиčno могли зачлентити меджі поетів особного жывота з выразным прямованём к спірітуалности. Ёй віршы суть переважно лірічныма мініатурами, субтілным выповіджінём лірічного субекту о важных вопросах екзістенції...“ (*Серна в нераю*, с. 4).

Тот малый зборничок мож в сучасній русинській поезії на Словакії прирівнати лем к творчости малокотрого автора. Поеты русинської літературы на Словакії пишуть довшы стишкы, їх віршы суть нераз простішы, бо їх значіння мож еднозначно ідентіфіковати. В Капралёвій віршах ся але наповно проявлює авторчина схопность выядрёвати поезієв комплексны думкы, чутя і налады на малім просторі, де выужывать концентрований язык повный штілістічных тропів як метафора ці метонімія. Авторка собі выстачіть лем з дакількома віршами, котры суть поскладованы з образных выядрінь, часто іде о певно звязаний ланцок споінь слов, котре вытварять конкретный образ або пописує чутя ці наладу. Віршы Капралёвой маюць высшы нарокы на чітателя, кедьже єдным з мотивів находячій ся у віршах є критіка конзумного приступу к світу і того, же сучасный чоловік хоче інстантно успокоіня без великой снагы, зато сі авторчина творчость жадаєт активно думаючого і рефлексівного чітателя. Капралёвой віршы суть і на малім просторі словных споінь інтелектуално і емочно провокатівны, снажати ся свого пріімателя захопити своєв шпоровливостёв і неясностёв, назначінями, котры собі жадають чітательску актівіту, концентрацію, час і енергію.

Главнов темов зборника віршів *Серна в нераю* є критіка людської сполочности, котрой обжалована стоіть на доказах. Капралёва їх менує єден за другим посередництвом метафоры. Мамону (гнаня ся за матеріалныма статками), перетварку і клам, презентує во віршах: *líce je našou reklamou / rub našou pravdou* (Капралёва, с. 71), *radšej prvý v pekle / ako druhý v raji / zasyčal had / v tvojej tvári / blen v duši / strach dusí / Božie mlyny zruší?* (с. 20-21). Дякуючі мотиву ніціня природы Капралёва вказує на вшиткых тых, котры ся женуть лем за особным благом, причім сі усвідомлюють вшиткы наслідкы, котры але сперед очей властного сумліня выганяють і ігнорують.

Стишкы суть написаны в притомнім часі, чім ся підчаркує актуальность і налігавость, бо то вшитко ся робить праві теперь: *stromy zomierajú / role zarastajú / lúky trnéjú / byliny chorejú / motýle hynú / potoky vysychajú / včely nelietajú / som plačka / ktorej ostré trávy reží chodidlá do krvi* (с. 70), *zrúbali horu / počuť nárek oblohy / krematórium stromov / smútok malej slzy / túži / tvorit', milovat', snívat'...* (с. 66). Дар од Бога є знеужываний, знасилнёваний і ніщений, жебы ся в ёго попілю і праху вытваряв новый умелый світ перевернутый на голову, в котрім зникають унікатность і індівідуаліта, в котрім суть модлами Зіск і Конзум: *(chrátom konzumu / nedel'ný hlas kričí / „číslo 44 nech sa dostaví do skladu!“ / zatváram oči dokorán / pri stvorení Boh mená rozdával!* (с. 57).

З причіны того вшиткого тыж зникають основа, есенція чоловіка, ёго споіня з реалнов, нефалшованов і правдивов природов. Тото споіня мать уж як єден з послідніх, кедь не послідній, лем лірічний субект.

Тітулна *Серна в нераю* ся не снажить заставити то, што ся теперь діє, скорше є жалуючім свідком тых удалостей, о котрых бісідує і інформує. Дасть ся повісти, же субект пріімать ролю і статус свідка, котрый є єдночасно заступцём – особов, котра бісідує за тых, котры не можуть бісідувати, котры ся не можуть бранити. Є бісідуючім о неправости. Серна є описана як позорный індівідуал, думаючий і заєдно способный глибокой рефлексії. Позерать ся на світ очіма чоловіка, котрый є схопный відіти зазракы світа, котры другы не збачать, вказує на дашто, што іншы поважують за каждоденность. Субект є схопный ся заставити і глибоко внимати момент – докаже го комплексно перечути, переживати го, внимати го вшиткыма змыслами і описати як дашто унікатне і неповторне, як малый погыб крыл мотыля, котрый ту раз є і бігом секунды уж не є. Описаны замерзнуты моменты і змысел про детал собі мож споіти і з авторчинов фотографічных едукацієв.

Інтересным мотивом є тыж веце раз спомянута нагота лірічного субекту. Шматя ці козметіка можуть быти прирівнанём ку неупрімности, поверьхности і закрытости, таксамо їх мож порозуміти як умелу барьеру вытворену людством, дашто непроступне меджі нами і реалныма зайытками і скушеностями: *кедь напреш воргы / малёватком / нігда не спознаш / пекоту / спрасканого рота / од морозу / од сонця / од соленьх кліпаёк / жывота* (с. 32). Серна ся зато не скрывает шматём, але праві наспак, вна ся одгалює, жебы вказала на свою одкрытость, упрімность і охоту навертати ся к природі: *objuťe ma, trávy, rannými rosami / oblečte ma, motýle, lupeňmi kvetov / učešte ma, rieky, tichými vodami / zoberte ma, vtáci, belasými nebamí* (с. 41), але таксамо зато, жебы знала вшиткыма змысловыма рецепторами включно скоры, што покрывають ек тіло вшитко внимати: *ranný kúpeľ tela / roztancuje sneh / nahotou slnko víta / vánok váhavý / mlčky pozdraví nevestu hôr* (Капралёва 2018, 27), *skrytá v jesennom listí / cíti vôňu dubákov / v lone bozky posledných motýľov / ručia jelene / padajú žalude* (с. 35), *rozpálená v lesnej kaluži / rozhojdávam hviezdy / krúžia po nahote tela / rozsvietia oči bieleho jelaňa* (с. 43).

Позиції і емоціналне переживаня лірічного субекта Капралёва ілуструє на протиставліню міста і природного середовиска. Природны мотивы суть описаны через позітивны слова, в котрых ся підчаркує інтензівне змысловое переживаня і сімбіоза. Ёй лірічний субект ся в природі чує цалком природно і позітивно, є наповнений радостёв і енергієв: *vlnenie štavnatej trávy / ornamenty našich kotrmelcov / jarné bozky modrých kosatcov / vitaj, rozkoš* (с. 28), *kvapkami zelene liečím oči bolavé* (с. 63). З другого боку, віршы споминаючі містьске середовиско суть повны негатівных емоцій. Капралёва поужыває мотивы тмы, смерти, холоду, самоты, занедбаня ці умелости: *hlbočinou noci sa plazí monológ / nezaspat', nezaspat', nezaspat' / zimnica neónovej lampy / havranie stromy v parku / mesiac na spovedi pre eutanáziu zeme / zaschnuté zvrátky v nemocničnom okne / bolesť, bolesť, bolesť / slzy majú nárok na samotu* (с. 55). Лірічний субект Серны є в про ню хаотічним місті (ці меджі людми в общім змыслі) выстрашений: *smutná / bledá / blúdím tmou / s temnotou / bojím sa / záblesku blesku / hromových krížov / čiarových kódov / utopenej búrky* (с. 31), *mám prsty posplietané v súmraku* (с. 41).

Ліричний суб'єкт Капралёвой собі не даєть позор на язык, праві наспак, не тримле ся в заду, але людську сполочность остро критизує, много раз і з поужитём експресивних слів: *сьме влада зла / смітя світа / винника не є / ходиме / по спуканій землі / слухаєме / чорных ангелів / падаєме / вылізаєме / тяжко / як скала із моря* (с. 42), *олігархія / смердяча харкля землі / яка то бідна біда / быти паном мертвых душ! / сійме правду / хоць в слызах / жати будеме / яс хліба* (с. 59). Серна преферує бісідовати о річах наголос, наповно і єднозначно правдиво, затоже фалаш, кламаня і запераня очей перед правдов вытваряють вшытко негати́вне, што ї трапить: *людська правда / то спектрум / з котрого не възйде світло* (с. 31), *svoy koberec z osudových nití tkáte / prepletate popletenost' sveta / vzory globalizácie / líce je našou reklamou / rub našou pravdou* (с. 71). За тых, што суть найвеце зодповідны, Серна поважує тых, што были пасивны і ігнорантьскы: *nie vrah / trápi moju myseľ / globálny pánmoc / lež milóny / zdvorilo sebeckých / ľstivo opatrníckych / zbabelo lenivých k pravde* (с. 46-47). Тоты негати́вны властности і річі (або пасівита і запераня очей) суть проявом моральной крзы сполочности, котрой бочным ефектом є тыж усвідомлёване ніщія поступно зникаючої природы. І ке́дь в дакотрых віршах як наприклад *люде, своите ся / сердцём спойте ся / будьте богаты к Богу / худобны к мамону / знати не дайте / ке́дь помагаете / долонями дыхайте* (с. 43), є людство вызыване к тому, жебы ся змінило, ліричний суб'єкт мать к тому скорше скепти́чний постой і думать собі, же уж быв досягнутий пункт, з котрого не є наверхнутя. Наконець, Серна не жадать од Бога поміч про цілу сполочность, але лем про себе, жебы могла втечі з того світа: *зошмарь крыла, Боже, / вкаж пішник до неба / богатство од слова Бог* (с. 52).

Поетичный зборник Даньєлы Капралёвой є прикладом зрілої творчости з естетичнов сторінков на высокій уровни, і думаєме собі, же творіня літературы з подобными властностями (векша концентрація на естетику літературного твору, грания ся із языком, із словами, дотримлёваня правил поети́кы ці одклоніня ся од стереотіпу жыво́том тяжко скушаного русиньского чоловіка) є продуктивным напрямом у розвитку і формованю сучасной русиньской літературной творчости. Єдночасно така література дале нукать можности на баданя з боку сучасных інтердисциплінарных – може аж екзотичных – приступів, як є енвіроментална критіка.

ПОЗНАЧКЫ

1 Літературный конкурз Марії Мальцовской на найліпшы творы в области поезії, прозы, есеїв і драмы в літературнім русиньскім языку. Близшы інформації мож найти на: <http://rusynlit.sk/index.php/category/literaturnyj-konkurz-mm/>

2 КАПРАЛЁВА, Д. (2018). *Серна в нераю*. Пряшів: Обчаньске здружіня Кольсочка – Kolíska, 148 с.

3 Культурны тексты суть знаковы сістемы, настрої і сімболы, котры суть схопны розповідати дію і котры заєдно тварують штуру структуру сполочности. Мають культурне значіня, но выжадують собі даякый ступінь культурных знань на то, же бы їм мож было порозуміти. Суть вытваряны в конкретнім культурнім контексті і ставають ся репрезентами культуры і єй кваліт. Культурны тексты суть тоты обьекты, акціі ці способы справованя ся, котры выказують знакы культурного значіня. Напр. фотографія є рісунком, але єдночасно культурным текстом, образом з культурнов інформацієв. Веце інформації мож найти в капітолї *New Historicism and Cultural Materialism*: NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, p. 256-257.

4 MAMBROL, N. (2016). *Ecocriticism: An Essay*, <https://literariness.org/2016/11/27/ecocriticism/>, [online 19-10-30]

5 NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, s. 297-298.

6 Тамже, s. 332-335.

7 MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature*, <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

8 DARDENNE, E. (2010). *From Jeremy Bentham to Peter Singer*. In: *Revue d'études benthamiennes* 7 [online], 2010, Roč. 4, č. 7, ISSN 1760-7507, <https://journals.openedition.org/etudes-benthamiennes/204>, [cit. 2010-10-30]

9 GIDDENS, A. (2009). *The Politics of Climate Change*. Cambridge: Polity, 256 s.

10 NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, s. 302.

11 Тамже, s. 330.

12 Периодікум *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* мож найти онлайн на: <https://www.asle.org/research-write/isle-journal/>, <https://academic.oup.com/isle>

13 GLOTFELTY, CH. – FROMM, H., eds. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens and London: University of Georgia Press, 415 s.

14 BUELL, L. (1996). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Harvard: Belknap Press, 600 s.

15 NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, s. 309-310.

16 DRENGSON, A. *Some Thought on the Deep Ecology Movement* [online]. [cit. 19-10-30] Доступне з: <http://www.deepecology.org/deepecology.htm>

17 Арне Нæss є автором вызначных публікацій як *Ecology, community and lifestyle* (1989) ці *Ecology of wisdom* (2008).

18 MAMBROL, N. (2017). *Ecofeminism* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://literariness.org/2017/10/09/ecofeminism/>

19 NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, s. 306-309.

ЛІТЕРАТУРА

КАПРАЛЁВА, Д. (2018). *Серна в нераю*. Пряшів: Обчаньске здружіня Кольсочка – Kolíska, ISBN 978-80-972115-6-1, 148 с.

NAYAR, P. K. (2010). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*. India: Pearson Education, ISBN 978-8131791820, 333 s.

YOUNG, J. O. (1999). *Representation in Literature*. In: *Literature & Aesthetics* 9, 1999, Vol. 9, ISSN 2200-0437, s. 127-143.

Електронічны здрої:

DARDENNE, E. (2010). *From Jeremy Bentham to Peter Singer* [online]. In: *Revue d'études benthamiennes* 7 [online], [cit. 2010-10-30] 2010, roč. 4, č. 7, ISSN 1760-7507, Доступне із: <https://journals.openedition.org/etudes-benthamiennes/204>

DRENGSON, A. (2019). *Some Thought on the Deep Ecology Movement* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <http://www.deepecology.org/deepecology.htm>

MAMBROL, N. (2016a). *Ecocriticism: An Essay* [online] [cit. 2010-10-30], Доступне із: <https://literariness.org/2016/11/27/ecocriticism/>

MAMBROL, N. (2016b). *Feminism and Environmental Studies* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://literariness.org/2016/10/10/feminism-and-environmental-studies/>

MAMBROL, N. (2017). *Ecofeminism* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://literariness.org/2017/10/09/ecofeminism/>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In: BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [cit. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

125 років од заложіння Пряшівської грекокатолицької семінарії

Пряшівська грекокатолицька учительська руська семінарія (Пряшевская греко-католицкая пѣвцо-учительская русская семинарія) – освітня інституція, заснована в Пряшові у 1895 році на праву учителів початкових шкіл про Пряшівську грекокатолицьку єпархію.

Кедь у пол. 19. ст. ся указало, же Ужгородська грекокатолицька учительська семінарія не є схопна приправити достаточну кількість учителів про Пряшівську область, было вирішено створити властну навчальну інституцію. То ся стало лем за правління єпископа Іоанна Валія (пр. 1882 – 1911). Пряшівська семінарія знама тыж як „Препарандія“ од 1920 р. і як „Руська державна учительська академія“ од 1940 р. В часі створіння семінарії угорський уряд реалізував політику мадяризації і народної асиміляції немадярських народів державы. У результаті того вшыткы предметы, окрем релігії, учили ся в мадярськым языку. Штудентам ся доволёвало учіти русинський язык дві години на тыждень як факультативный предмет. Програм навчальной інституції зо зачатку был трирічний, потім – штирирічний. За чехословацькой влады навчальным языком ся став російський язык і семінарія была русофільськы орьєнтована (в тім часі ся до назвы додавав придавник „русская“). При семінарії діяв Літературный кружок А. Духновіча („Самообразовательный литературный кружок им. А. Духновича“) (1921 – 1940) і Музичный кружок Чайковського („Музыкальный круг им. Чайковского“) (1921 – 1933).

До 1946 р. директора семінарії меновала Пряшівська грекокатолицька єпархія. Першым з них был каноник **Корнелій Ковалицькый** (1895 – 1902). Найдовше тоту функцію занимали **Шандор Гербері** (1902 – 1919), **Александр Дзіяк** (1920 – 1929) і **Штефан Гойдіч** (1931 – 1939, 1945 – 1949). Векшына з трех тисяч абсолвентів семінарії были Русины, які ся потім стали учителями в Пряшівській області. Пряшівська грекокатолицька учительська руська семінарія была заперта у 1950 р. новым комуністичным урядом Чехословакії.

Література: Олена Рудловчак, „Світло і тіні історії Пряшівської греко-католицької препарандії“, *Дукля*, XLVI, 3 і 4 (Пряшів, 1998), с. 55-65 і 46-56; Йосиф Бача, „Руська учительська семінарія в Пряшеві і російська мова“, *Науковий збірник Музею українсько-русинської культури в Свиднику*, XXII (Пряшів, 2001 р.) с. 189-198.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ *зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 615, переклад з українського языка: А. З.*

Проф. Др. Іван ПОП, др. н., Хеб, Чесько

170 років од заложіння Пряшівського літературного общества

Пряшівське літературне общество („Литературное заведение пряшевское“) – перше літературне і культурне общество меджі карпатськыма Русинами. Заложене в Пряшові народным будителем **Александром Духновічом**, оно розвивало своє діятельство почас трех років (1850 – 1853).

Цілем організації подля думкы А. Духновіча было заснованя видавательства з кірілічнов друкарнів і літературного часопису. Хоць Пряшівське літературне общество не было офіціально зареєстроване габсбургскым австрійскым владов, оно досягло значный вплив нелем меджі русинськыма, але і словацькыма і чеськыма писателями. Ёго членами были сполоченьскы і культурны діятелі як **Адолф Добрянський**, **Віктор Добрянський**, **Антоній Рубій**, **Александр Павлович**, **Андрій Поповіч**, **Андрій Балудяньскый**, **Миколай Нодь**, але тыж знамы народны діятелі **Богуш Носак**, **Петер Келлнер-Гостинський** і **Ян Андрашік**. Меджі чеськыма членами общества были доконця штатны діятелі – любителі літературы, одправлены габсбургскым цісарськым владов про веджіння Угорськом, котре ся тогды находило у войновім ставі.

Пряшівське літературне общество не знало засновати властну друкарню і засновати часопис. Зато ся му подарило выдати 12 выдань, у тім ціслі **першу літературну антологію „Поздравленіє русиновъ“ (1851, 1852), першый каждорочный календарь „Мѣсяцословъ для угор-**

ских русиновъ на годъ 1853“, учебник А. Духновіча з географії „Краткій землепись для молодых русиновъ“ (1851) і перше выдання барз популярного молитвенника „Хлѣбъ души“ (1851). Непозераючи на то, же общество было заказане цісарськым приказом у 1853 р., сучастници ставляли го до ряду з челныма славянськыма організаціями того часу, такыма як „Матіця чєска“ (Matica česká) і „Матіця сербска“, а тыж із польськым обществом „Оссинелум“ (Ossineleum) у Львові.

Література: František Tichý: „Dějiny podkarpatsko-ruského literárního spolku prešovského“, In: *Slovanské pohľady*, XL, 6-8 (Bratislava, 1924, s. 468-471; Олена Рудловчак, „Пряшівська літературна спілка Духновіча і літературне життя тогочася“, In: Олена Рудловчак: *Біля джерел сучасності* (Братислава – Пряшів, 1981), с. 51-106.

Здрой: П. Р. Магочій, І. Поп: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“, *Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 618-619, переклад з українського языка: А. З.*

РУСИН Одборный і літературный часопис выдавать Академія русинської культуры в СР (6х гоцне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748). Предплатне 12 євр. Адреса редакції: Академія русинської культуры в СР, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 0917 171 912. Шефредактор: Мгр. Александр Зозуляк, языковий редактор: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., редактор: Мгр. Міхал Павліч, ПгД. Регістрацны числа: ISSN 1339-5483, EV 328/08, МІС 49 589. Адреса на інтернеті: www.rusynacademy.sk, e-mail: rusyn@stonline.sk. Выдане 12. юна 2020 р.

Realizované z finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

Миколай КСЕНЯК

ОДПОВІДЖ СОБІ САМ

• Публікація Миколая Ксеняка, котру в тім році приправила на виданя Академія русиньской култури в Словацькій республіці.

An abstract painting with a textured, expressive style. The background is a mix of earthy browns, greys, and blues, with prominent diagonal streaks of red and white. The overall mood is somber and dynamic.

Штефан СМОЛЕЙ

**ОТРОШЫНКА
ЩАСТЯ**